

UiO • **Det juridiske fakultet**

Berettiget harme som straffutmålingsmoment

Kandidatnummer: 629

Leveringsfrist: 25.04.2014 kl. 12:00

Antall ord: 1628

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Tema	1
1.2	Problemstilling.....	3
1.3	Avgrensning.....	4
1.4	Den videre fremstilling	8
2	METODE	9
2.1	Lovtekst	9
2.2	Rettspraksis.....	10
2.3	Forarbeider og formål	11
3	LEGISLATIVE HENSYN	12
3.1	Hensynet til allmennprevensjon	12
3.2	Provokasjon og nedsatt beskyttelsesverdighet	15
3.3	Privat rettshåndhevelse	16
4	OBJEKTIV ELLER SUBJEKTIV TOLKNING?	18
4.1	Faktiske omstendigheter	18
4.2	Selvforskyldt rus.....	20
4.3	Handlemåte	22
5	MOMENTER.....	24
5.1	Situasjonsbetingetingede hendelser	25
5.1.1	Akutt situasjon	26
5.1.2	Tidsmoment.....	28
5.1.3	Tidsavbruddets varighet	29
5.1.4	Situasjonsbetingede hendelser og hensyn	32
5.2	Berettiget harme bygget opp over tid	33

5.2.1	Aktualisering av situasjonen	34
5.2.2	Underlegenhet	38
5.3	Proporsjonalitet.....	39
5.3.1	Praksis	39
5.3.2	Proporsjonalitet og hensyn.....	43
5.4	Grovhet	44
5.5	Overlegg	46
5.5.1	Overlegg og affekt.....	46
5.5.2	Overlegg og berettiget harme.....	47
5.5.3	Hevnmotiv.....	49
6	SAMMENHENGEN MELLOM HANDLINGENE.....	52
7	VIRKNINGEN.....	54
8	AVSLUTNING.....	57
9	LITTERATURLISTE.....	59
9.1	Bøker	59
9.2	Lover.....	60
9.3	Rettspraksis.....	61
9.3.1	Høyesterett	61
9.3.2	Underrettspraksis.....	63
9.4	Forarbeider.....	64

1 Innledning

1.1 Tema

Tema for oppgaven er regelen om straffnedsettelse for den som begår et lovbrudd som følge av at han befinner seg i berettiget harme etter straffeloven § 56 nr. 1 b.

I Norge gir loven generelt dommerne vid adgang til å velge hvilken og hvor høy straff som skal utmåles innenfor en og samme forbrytelse. En overtredelse av straffeloven § 267 jf. § 268 skal for eksempel straffes med fengsel mellom 14 dager og 21 år.

Kriminalloven av 1842 hadde en alminnelig bestemmelse med de hensyn man skulle ta i betraktning ved straffeutmålingen.¹ På grunn av at lovgiver mente at en slik bestemmelse bare sa det selvfølgelig, og at man i tillegg risikerte at den sa enten for lite eller for mye, ble bestemmelsen sløyet ved utformingen av straffeloven av 1902.²

Straffeutmålingen beror selvsagt ikke av den grunn på dommerens egne vurderinger av hvilke straffeformål som må veie tyngst.³ Veiledning kan dommeren finne i loven, og aller viktigst, i straffeutmålingstradisjonen.⁴

Hvis retten derimot ønsker å gå utenfor den strafferammen en bestemmelse stiller opp, må det finnes en særskilt hjemmel for dette. Straffeformålsvurderinger gir, i fravær av en slik særskilt hjemmel, kun adgang til å gå utenfor normalstraffen for forbrytelsen innenfor den strafferammen straffebudet oppstiller.

Bestemmelsen i § 56 lyder: «Retten kan sette ned straffen under det lavmål som er bestemt for handlingen, og til en mildere straffart» punkt b; «når handlingen er foretatt i berettiget harme...»

---

¹ Kriminalloven av 1842 Kapittel 6 § 1

² Andenæs (2004) s. 456

³ *ibid.* s. 457

⁴ *ibid.* s. 457

Paragrafen gir altså her retten en hjemmel for å sette ned straffen under den minstestrafen det aktuelle straffebudet foreskriver, om gjerningsmannen befant seg i berettiget harme. Bestemmelsen gir også adgang til å dømme gjerningsmannen til straff av en annen art en foreskrevet, for eksempel bot i stedet for fengsel, men regelen kan ikke fritta helt for straff.

Berettiget harme betyr, etter vanlig språklig forståelse, rettmessig sinne. Som det vil komme fram i denne avhandlingen er det også slik Høyesterett later til å tolke begrepet. Det er altså snakk om en straffnedsettelse, på bakgrunn av gjerningsmannens rettmessige sinne.

Regelen om straffnedsettelse på bakgrunn av gjerningsmannens berettigede harme finner en i straffelovens kapittel 5. Kapitlet omhandler de generelle straffnedsettelses- og forhøyelsesgrunnene og er en del av den alminnelige strafferetten.

Bestemmelsen om berettiget harme har stort sett stått uforandret siden vedtagelsen av straffeloven av 1902. Dens nåværende utforming trådte i kraft 1. januar 2002 etter en revisjon av bestemmelsen.⁵ For berettiget harmes del medførte ikke revisjonen noen realitetsendring, kun en modernisering av språket ble søkt oppnådd.⁶

---

⁵ Jf. Endringslov til straffeloven m.m. kapittel I (1), jf. Endringslov til straffeloven m.v. kapittel I (1)

⁶ Jf. Ot.prp.nr. 87 (1993-1994) Kapittel 14 punkt 14.2

1.2 Problemstilling

Et søk i alle strafferettslige avgjørelser med søkeordet «berettiget harme» på lovdata.no får opp 625 treff. Den eldste av disse publiserte dommene hvor berettiget harme har vært vurdert er fra 1917 og den nyeste er fra 2013. Langt fra alle dommer blir i det hele tatt publisert, så en kan anta at det virkelige antall dommer hvor berettiget harme er vurdert av domstolen er mye høyere.

Om straffnedsettelsesregelen om berettiget harme kommer til anvendelse i den enkelte sak kan ha stor betydning for hvor stor og hvilken straff tiltalte må sone. Likevel finnes det meget lite stoff om hva berettiget harme egentlig er for noe.

En fremstilling med sikte på å forsøke å få en oversikt over hvordan regelen benyttes i praksis og hva vilkåret om berettiget harme egentlig innebærer må være aktuelt i lys av den regelmessige bruken av og betydningen bestemmelsen kan ha.

Bortsett fra den veiledning lovteksten gir, finnes det som sagt få kilder å støtte seg på ved vurderingen av om berettiget harme er anvendelig i et gitt tilfelle. Hverken forarbeider, etterarbeider eller juridisk teori har drøftet spørsmålet inngående. Johs. Andenæs bok *Alminnelig Strafferett* henviser til at vurderingen av om harmen er berettiget må bero «på hvilket straffebud som er aktuelt. Jo alvorligere forbrytelsen er, desto større må den forutgående krenkelsen være for at harmen skal være berettiget...».⁷ Dette gir imidlertid som oftest liten veiledning i den konkrete sak. For å finne svar på hvor grensen går må det derfor ses hen til domstolenes praksis i anledning saker hvor berettiget harme er påberopt av tiltalte.

Gjennom å analysere praksis på området vil jeg prøve å kartlegge de momenter retten bygger på når de skal ta stilling til om gjerningsmannen befant seg i berettiget harme ved utførelsen av handlingen han er tiltalt for.

---

⁷ Andenæs (2004) s.442

1.3 Avgrensning

Bestemmelsen om berettiget harme grenser, som avhandlingen nå skal redegjøre for, opp mot flere andre bestemmelser i straffeloven.

Å vite hvilke bestemmelser som grenser opp mot berettiget harme kan være lønnsom kunnskap ved tolkningen av bruken av bestemmelsen. Ofte kan praksis på tilgrensende områder være en pekepinn i tolkningen av den bestemmelsen man skal anvende. Under følger derfor en kort presentasjon av de bestemmelser som grenser nært opp mot berettiget harme.

En av disse er bestemmelsen om nødverge i straffeloven § 48.

Etter § 48 er en ellers straffbar handling lovlig om den blir utført for å avverge et ulovlig angrep. Det er imidlertid avgjørende at man griper inn for å *avverge* faren det ulovlige angrepet medfører for at handlingen skal være lovlig etter bestemmelsen. Hvis man først griper inn etter at faren har matrealisert seg, har man ikke lenger handlet for å avverge en fare.⁸ I disse tilfellene kan ikke gjerningsmannen gå fri på grunnlag av § 48, men om han ble provosert kan det hende berettiget harme kan komme til anvendelse.⁹ Det er altså tidspunktet handlingen ble utført på som avgjør om det var en nødvergehandling, eller om gjerningsmannen kan ha handlet i berettiget harme.

Berettiget harme blir nokså ofte påberopt subsidiært av tiltalte som samtidig hevder å ha rett på nedsettelse etter straffeloven § 56 nr. 1 a, se for eksempel Rt. 2011 s. 274.

Paragraf 56 nr. 1 a omhandler overskridelse av nødverge.

Også § 48 4. ledd har et unntak for overskridelse av nødverge, men dette unntaket gjelder kun hvor «Overskridelsen alene har fundet Sted paa Grund af en ved Angrebet fremkaldt Sindsbevægelse eller Bestyrtelse». I tilfeller hvor overskridelsen ikke har funnet sted kun

---

⁸ Andorsen (1999) s. 140

⁹ Andenæs (2004) s. 174

på grunn av sinnsbevegelsen fremkalt ved angrepet, kan § 56 nr. 1 a få anvendelse og føre til en nedsettelse av straffen.¹⁰

Dersom § 56 nr. 1 a skal komme til anvendelse må situasjonen gjerningsmannen befinner seg i oppfylle kravene for å betegnes som en nødvergesituasjon. Om den ikke gjør det har det ikke foreligget noe nødvergesituasjon, og en overskridelse av nødverge er derfor ikke mulig. I slike tilfeller kan imidlertid bestemmelsen om berettiget harme få anvendelse da den ikke krever en forutgående nødvergesituasjon, kun en provokasjon som har ført til gjerningsmannens berettigete harme.

Regelen om berettiget harme i § 56 nr. 1 b er den eneste generelle straffnedsettelsesregelen for provokasjonstilfellene i straffeloven. Det finnes imidlertid flere spesielle bestemmelser som kan føre til straffnedsettelse ved provokasjon. Disse går dessuten lenger enn § 56 idet man også kan gå helt straffri om de kommer til anvendelse. De er altså ikke bare straffnedsettelsesgrunner, men straffritaksgrunner.

Av disse spesielle provokasjonsbestemmelsene har særlig straffeloven § 228 3. ledd en nær tilknytning til berettiget harme. Bestemmelsen er av Andenæs beskrevet som en «videreføring av prinsippet i § 56 nr. 1 b om straffnedsettelse på grunn av berettiget harme».¹¹

Den gir retten anledning til å la gjerningsmannen gå straffri om han gjør seg skyldig i en legemsfornærmelse, hvis denne enten blir besvart med en legemsfornærmelse, eller er en gjengjeldelse for en æreskrenkelse eller legemsfornærmelse.

I motsetning til § 56 nr. 1 b, som i prinsippet kan komme til anvendelse ved overtredelse av alle straffebud, kan § 228 3. ledd kun komme til anvendelse i de tilfeller gjerningsmannen har gjort seg skyldig i en legemsfornærmelse. At den likevel er å anse som en videreføring, og ikke en presisering av § 56 nr. 1 b, kommer av at den går lenger enn § 56 nr. 1 b hva gjelder følgesiden. I provokasjonstilfellene etter § 228 3. ledd kan retten la tiltalte gå helt

---

¹⁰ Andenæs (2004) s. 174

¹¹ Andenæs (2008) s. 75

straffri, selv om vilkårene for å straffe ham for legemskrenkelsen er tilstede, mens det etter § 56 nr. 1 b kun kan bli snakk om en nedsettelse av straffen.

Etter straffelovens § 127 kan man gå fri fra ved vold å ha hindret en offentlig tjenestemann i en tjenestehandling, hvis tjenestemannen «ved utilbørligt Forhold givet Anledning til Forbrydelsen»

Etter samme lovs § 250 kan man gå fri om en ærekrenkelse er besvart med eller foranlediget av en legemskrenkelse eller en æreskrenkelse. Bestemmelsen er gitt tilsvarende anvendelse for overtredelse av straffeloven § 350 for gjerningsmann som «krenker privatlivets fred ved å gi offentlig meddelelse om personlige eller huslige forhold»

Felles for alle de spesielle provokasjonsbestemmelsene er at de kun er anvendelig i de spesifikke situasjoner som straffebudet beskriver, i motsetning til § 56 nr. 1 b som i utgangspunktet kan anvendes på alle straffebudene. Det er hovedsakelig de samme hensyn som begrunner disse straffritaksgrunnene som de som begrunner berettiget harme.¹²

Vurderingen av om en handling er forøvet i berettiget harme hører, som alle de generelle straffnedsettelsesgrunnene, til straffespørsmålet.¹³ At så er tilfellet ble lagt til grunn i Rt. 1939 s. 20. Statsadvokaten hadde anket over lagmannsrettens bedømmelse av at straffelovens § 56 2. ledd, som også er en generell straffnedsettelsesregel, kom til anvendelse. Høyesterett la til grunn at «anken kan tas under behandling som en anke over straffutmålingen, derunder anvendelsen av straffelovens § 56 2. ledd.»¹⁴

At vurderingen av om berettiget harme kommer til anvendelse hører til straffespørsmålet medfører flere prosessuelle virkninger, blant annet at Høyesterett har full kompetanse til å prøve alle sider av spørsmålet.¹⁵

---

¹² Andenæs (2008) s. 75

¹³ Hov (2010) s. 692

¹⁴ Rt. 1939 s. 34 (s. 34)

¹⁵ *ibid.* s. 682

En annen viktig følge av at berettiget harme hører til straffespørsmålet er at prinsippet om at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode ikke gjelder.

Hov uttrykker i «Innføring i prosess» at for straffutmålingsmomenter som ikke har umiddelbar tilknytning til den straffbare handling, er det mulig at beviskravene svekkes noe, men at det likevel kreves mer en vanlig sannsynlighetsovervekt.¹⁶ Som eksempel på straffutmålingsmomenter som ikke har umiddelbar tilknytning til straffebudet bruker han blant annet om siktede handlet i affekt eller var provosert.¹⁷

I Rt. 1992 s. 833 anførte tiltalte i ankesaken at det ikke var grunnlag for den tvil lagmannsretten hadde med hensyn til om det hadde funnet sted overgrep av tiltalte fra fornærmedes side og at bestemmelsen om berettiget harme derfor måtte få anvendelse. Til dette svarer Høyesterett at de ikke har noen grunn til å se bort i fra lagmannsrettens tvil, og videre at det var «uriktig av lagmannsretten å avgjøre dette tvilsspørsmål etter prinsippet om at all rimelig tvil skal komme tiltalte til gode - her skulle lagmannsretten nyttet vanlige bevisregler».¹⁸

Uttalelsen om beviskravet i dommen inntatt i Rt. 1992 s. 833 er kritisert av Hov, som mener Høyesterett har satt for høye krav til bevisene for omstendigheter i tiltaltes favør når det gjelder straffutmålingen hvor retten uttrykker at det skal bedømmes etter vanlige bevisregler. Slik Høyesterett ordlegger seg i saken virker det som om retten mener at det må over 50 % sannsynlighet til før den omstendigheten som berettiget til harme skal kunne legges til grunn. Uttalelsen fra Høyesterett hadde ikke noen direkte betydning for resultatet i dommen, og har derfor noe lavere vekt en normalt.

Det er altså en uenighet mellom teori og praksis angående hvor høyt beviskravet for om det foreligger berettiget harme skal settes. Det de uansett er enige om er at beviskravet er lem-

---

¹⁶ Hov (2010) s. 816

¹⁷ *ibid.* s. 816

¹⁸ Rt. 1992 s. 833 (s. 834)

peligere for bedømmelsen av berettiget harme enn det er for bedømmelsen av skyldspørsmålet, hvor prinsippet om enhver rimelig tvil gjelder fullt ut.

1.4 Den videre fremstilling

Før jeg går inn på analysen av rettens bruk av bestemmelsen om berettiget harme vil jeg i kapittel 2 kort presentere metodebruken benyttet i denne avhandlingen. I kapittel 3 følger en fremstilling av de hensyn som gjør seg gjeldende for berettiget harme og kapittel 4 søker å klargjøre de utgangspunkt retten vurderer den faktiske situasjonen ut i fra.

I kapittel 5 følger så avhandlingens hoveddel, hvor formålet er å belyse de momenter retten benytter seg av ved tolkningen av bestemmelsen.

Kapittel 6 ser kort på om fornærmedes provokasjon må ha rettet seg mot gjerningsmannen og om gjerningsmannens retorsjon må rette seg mot den som provoserte.

I kapittel 7 følger så en analyse av virkningen av at berettiget harme kommer til anvendelse før det i kapittel 8 gis noen avsluttende bemerkninger.

2 Metode

I denne oppgaven vil jeg benytte vanlig juridisk metode. Det innebærer at de viktigste rettskildene er lovttekst, dommer, forarbeider og legislative hensyn.

2.1 Lovtekst

Lovteksten er vanligvis det første man undersøker når man skal vurdere et rettsspørsmål. Lovens ord har vanligvis høy vekt.

Grunnloven § 76 anviser at det er Stortinget som er den lovgivende makt. Stortinget er folkevalgt og representerer folket. Lovgivningsprosessen er således underlagt en viss demokratisk kontroll. Å vektlegge lovens ordlyd er derfor viktig for å bevare demokratiet.

Ordlyden i en bestemmelse gir ikke alltid like klar beskjed til lovanvenderen, og det synes å være tilfellet når det gjelder § 56 nr. 1 b. Bestemmelsen slår fast at gjerningsmannens berettigede harme kan gi straffnedsettelse, men den sier ingenting om hva berettiget harme er for noe. Det er derfor begrenset hvor mye hjelp ordlyden kan gi for tolkningene i denne avhandlingen.

På strafferettens område befinner man seg i kjernen av bruksområdet for legalitetsprinsippet. Legalitetsprinsippet skal sikre rettsikkerheten til borgerne. Det påbyr staten å ha en hjemmel for inngrep i den personlige rettssfæren til en borger. Ingen inngrep kan gjøres ovenfor borgeren, uten at dette har en hjemmel. Hva slags hjemmel som kreves avhenger av hvor stort inngrepet ovenfor borgeren er. Jo større inngrepet er, desto sterkere hjemmel kreves.¹⁹

---

¹⁹ Eckhoff (2001) s. 314

På strafferettens område kommer prinsippet inn med full styrke. Det er snakk om så store inngrep i borgerens rettssfære, at det kreves hjemmel i formell lov.

Allerede grunnloven slår fast i § 96 at «Ingen kan dømmes uden efter Lov». Legalitetsprinsippet kommer i tillegg inn og utfyller dette ved å sette krav om at loven som gjør handlingen straffbar må være klar. Dette begrenser rettsanvenderens mulighet til å gjøre analogiske og utvidende tolkninger på strafferettens område.

Regelen om berettiget harme i § 56 nr. 1 b er imidlertid ikke en regel som gjør et inngrep i borgerens rettssfære. Den beskriver et tilfelle hvor retten kan gi en mildere straff en normalt. Legalitetsprinsippet hindrer ikke inngrep til gunst for borgeren og medfører derfor ingen skranker for tolkningen av § 56 nr. 1 b.²⁰

2.2 Rettspraksis

Som beskrevet i kapittel 1 punkt 1.2 er formålet med denne avhandlingen å forsøke å kartlegge innholdet av bestemmelsen om berettiget harme. Domstolenes egne tolkninger av bestemmelsen får i den sammenheng en stor plass i fremstillingen.

Høyesterett dømmer i siste instans i Norge. Dommer fra Høyesterett er derfor de dommene som har størst vekt som rettskildedefaktor. De underordnede domstolene vil rette seg etter Høyesteretts tolkninger for å minske risikoen for at deres avgjørelser blir opphevet i neste instans.²¹ I Norge er Høyesteretts prejudikater oppfattet som nær bindende for alle foruten Høyesterett selv.²² Også Høyesterett selv har en sterk tendens til å holde fast ved sine prejudikater.²³

---

²⁰ Eckhoff (2001) s. 313

²¹ *ibid.* s.155

²² *ibid.* s. 160

²³ *Ibid.* s. 161

Der hvor høyesterett i en dom har tatt et standpunkt til tolkningen av berettiget harme er det dermed sterke holdepunkter for at regelen i fortsettelsen vil forstås på denne måten.

Dommer fra lagmanns- og tingretten har langt fra så stor vekt som dommer fra høyesterett. I tilfeller hvor høyesterett ikke har tatt noe standpunkt til spørsmålet kan imidlertid vekten av underrettspraksis øke noe.²⁴ For denne fremstillingens del vil dommer fra både lagmannsretten og tingretten benyttes for å belyse innholdet av de momenter som benyttes ved tolkningen av berettiget harme.

2.3 Forarbeider og formål

Ordlyden i en lovbestemmelse kan ofte være vag og ufullstendig, men forarbeidene til loven inneholder ofte utfyllende informasjon om hvordan et begrep skal tolkes, formålene med loven etc.

Forarbeidene tillegges vekt fordi man ser for seg at de gir uttrykk for lovgiverens vilje.²⁵ Å legge vekt på lovgivers vilje bidrar til å styrke demokratiet.²⁶

For § 56 nr. 1 b er det ikke mange forarbeider som er relevant for tolkningen av regelen, men straffelovskomiteéns uttalelser i SKI 1925 inneholder noe av betydning og vil bli anvendt underveis i fremstillingen.

Også bestemmelsens formål blir ofte tillagt betydning ved tolkningen av en regel.²⁷ De formål som gjør seg gjeldende mot og for bestemmelsen om berettiget harme blir behandlet i kapittel 3, og vil bli brukt ved tolkningen av de momentene som knytter seg til anvendelsen av § 56 nr. 1 b

---

²⁴ Eckhoff (2001) s. 162

²⁵ Ibid. s. 71

²⁶ ibid. s. 72

²⁷ ibid. s. 101

3 Legislative hensyn

Hensynene bak en lov er som beskrevet i kapittel 2 punkt 2.3 en rettskilde som kan få betydning ved tolkningen av regelen. En undersøkelse av hvilke hensyn som gjør seg gjeldende for bestemmelsen om berettiget harme er derfor nyttig for den videre analysen av rettens bruk av bestemmelsen om berettiget harme.

3.1 Hensynet til allmennprevensjon

Straffelovgivningen, og håndhevelsen av denne, er ment å skulle ha en allmennpreventiv virkning. Tidligere ble det lagt størst vekt på den avskrekkende virkning fullbyrdelsen av straffen skulle ha på tilskuerne, gjennom for eksempel offentlige henrettelser som skulle være så gruoppvekkende som mulig.²⁸ Slike «forestillinger» skulle virke inn på tilskuerne på den måten at de anså konsekvensene av straffegjennomføringen så fryktinngytende at de avsto fra lovbrudd.

I nyere tid er man imidlertid gått over på det syn at hovedvekten bak den allmennpreventive funksjonen ligger i selve straffetrusselen.²⁹ Gjennomføringen av straffen har i denne sammenheng bare den betydning at den setter alvor bak straffetrusselen.³⁰

At allmennpreventive hensyn blir vektlagt på generell basis kan man for eksempel se i Rt. 2008 s. 1071. Der sa Høyesterett seg enig i lagmannsrettens straffeutmåling og uttalte «Jeg er altså enig med lagmannsretten i at de allmennpreventive hensyn her må lede til en ubetinget fengselsstraff».³¹

---

²⁸ Andenæs (2004) s. 82

²⁹ *ibid.* (2004) s. 83

³⁰ *ibid.* (2004) s. 83

³¹ Rt. 2008 s. 1071 avsnitt 16

Strafferammene i Norge er stort sett såpass vide at retten kan finne en passende straff innenfor den strafferammen som bestemmelsen angir.³² I juridisk teori er det ulike oppfatninger av hvor heldig det er å gi dommerne såpass «frie tøyler» når det kommer til straffeutmålingen. Skeie innvender at «Det er åpenbart at en strafferamme som fengsel fra 21 dager inntil på livstid ikke gir dommeren noen veiledning i straffens utmåling», og videre at omtrent det samme kan sies om satsene 21 dager til 15 år etc.³³ De vide strafferammene medfører i følge Skeie at straffeutmålingen blir mer usikker og at dommerens subjektive mening om hva som er passende vil bestemme straffen.³⁴

Andenæs igjen avviser Skeies innvendinger med at disse bare kan tillegges liten vekt.³⁵ Han argumenterer at innenfor en og samme forbryterkategori kan det være svært store variasjoner i straffverdighet. En snever strafferamme, som er ment å skulle gi dommeren veiledning, vil derfor fort kunne føre til urimelige resultater i yttertilfellene, hvor gjerningsmannens handling enten er svært straffverdig eller svært lite straffverdig.

At man ved utformingen av straffeloven av 1902 valgte å fjerne bestemmelsen om hvilke hensyn man skulle ta ved fastsettelsen av straffen vitner om at lovgiver har ønsket å gi retten spillerom hva angår straffeutmålingen, uansett uenighet i juridisk teori om hvor heldig dette er.

Selv om strafferammene i Norge generelt er vide, finnes det imidlertid tilfeller hvor helt særegne omstendigheter ved hendelsen gjør at straff innenfor disse vide strafferammene likevel vil virke for strengt. Det er innenfor disse tilfellene straffnedsettelsesgrunnene får sin rettfærdiggjørelse.

Uten de generelle straffnedsettelsesgrunnene hadde ikke retten, uansett omstendighetene, hatt mulighet til å sette ned straffen under minstestrafen den overtrådte regelen angir.

---

³² Andenæs (2004) s. 438

³³ Skeie (1946) s. 375

³⁴ *ibid.* s. 377

³⁵ Andenæs (2004) s. 438

Den allmennpreventive virkningen straff er ment å skulle ha kan tale for at man bør ha mulighet til å sette ned straffen når gjerningsmannen befant seg i berettiget harme. Ifølge Andenæs er en viktig side av den allmennpreventive virkningen den moralskapende virkning et straffebud har.³⁶ Som eksempel på dette bruker han forbudet mot å føre motorvogn i påvirket tilstand. Om dette skriver Andenæs at tanken på selve straffen nok holder «en del personer fra å sette seg bak rattet; men bestemmelsene kan også bidra til å innarbeide den forestilling at motorvognkjøring i påvirket tilstand er noe lastverdig, som en også bortsett fra strafferisikoen bør avholde seg fra».³⁷

For at straffelov og straffehåndhevelse best skal beholde denne funksjonen som moralpropaganda, er det nok av betydning at befolkningen opplever straffene som rimelige og rettferdige.³⁸ Et system som oppfattes rimelig og konsekvent virker nok lettere holdningsskapende enn et system som oppfattes tilfeldig og vilkårlig.³⁹

Det er gode holdepunkter for at det for allmenheten ville virke urimelig om en ellers lik overtredelse av samme straffebud skulle medføre lik straff, uavhengig av om gjerningsmannen handlet i berettiget harme eller ikke. I flere av sakene hvor retten har funnet at tiltalte handlet i berettiget harme har tiltalte vært utsatt for grov mishandling fra fornærmede og det var mishandlingen som ledet fram til ugjerningen.

Oppfattelsen av loven som berettiget og rettferdig kunne da lide under det som ble sett på som urettferdige straffer, og dermed gå på bekostning av den moralskapende virkningen straffeloven og håndhevelsen av denne skal ha. Hensynet til allmennprevensjon synes derfor å være et av hensynene, som etter dagens oppfatning av allmennprevensjon, ligger bak bestemmelsen om berettiget harme.

---

³⁶ Andenæs (2004) s.84

³⁷ *ibid.* s.84

³⁸ *ibid.* s. 84 og 88

³⁹ *ibid.* s. 87 og 88

3.2 Provokasjon og nedsatt beskyttelsesverdighet

I «Innstilling fra den av Justisdepartementet 11. mai 1922 opnevnte komite til revisjon av straffeloven» observerer komiteen at det for berettiget harme som straffnedsettelsesgrunn er to omstendigheter som kommer gjerningsmannen til gode. Disse er «sinnsbevegelsen (harmen) og en forutgående adferd fra krenkede, som gjør harmen berettiget, f. eks. et overfall på sakesløs person, en skadegjerning på offentlig eller privat eiendom eller en hensynsløs utnyttelse av en rettslig makt.»⁴⁰

Fra dette kan man på den ene side trekke ut at gjerningsmannens er blitt provosert i så høy grad at det ikke er helt urimelig at han tar igjen. Selv om han ved gjengjeldelsen kommer i skade for å overtre et straffebud er ikke hans straffebrudd like straffverdig som hvis samme straffebud blir overtrådt uten at den er foranlediget av en provokasjon fra krenkedes side. At man tar igjen ved for eksempel å slå ned en som spotter seg har en mer unnskyldelig side enn hvis man slår ned noen i blind vold. Selv om man gjorde seg skyldig i en forbrytelse ved det man gjorde vil det etter omstendighetene kunne virke urimelig å dømme gjerningsmannen til straff innenfor den rammen bestemmelsen setter opp.

På den andre side har man krenkede, som ved sin oppførsel har foranlediget gjerningsmannens sinnsopprør. Ved sin atferd har krenkede mistet noe av sin beskyttelsesverdighet. Andenæs beskriver dette som at «sakesløs mann har krav på en sterkere rettsbeskyttelse enn den som selv er skyld i den behandling han blir utsatt for».⁴¹

Bak bestemmelsen om berettiget harme ligger altså både hensynet til gjerningsmannens sinnsbevegelse og fornærmedes nedsatte beskyttelsesverdighet.

---

⁴⁰ SKI 1925 s. 96

⁴¹ Andenæs (2004) s. 441

3.3 Privat rettshåndhevelse

Hensynet til handlingens unnskyldelige karakter, krenkedes lavere beskyttelsesverdighet og hensynet til allmennprevensjon taler for regelen om berettiget harme. Det er imidlertid en annen side ved de situasjoner som kommer inn under § 56 nr. 1 b som maner til forsiktighet.

Muligens bortsett fra borgerarrest etter straffeprosessloven § 176 1. avsnitt 2 punktum, og nødverge etter straffeloven § 48, er det både ulovlig og uønsket at private borgere tar loven i egne hender. Blir man utsatt for et rettstridig angrep, skal man ikke besvare dette med hevngjerninger.

Betraktninger som «et øye for et øye» og blodhevn er ikke lenger måten å gå frem på. Disse synene er forlatt mot at det nå er staten som er ansvarlig for å etterforske og straffefølge eventuelle lovbrudd.⁴²

For å opprettholde Norges status som rettsstat er det klart at det må være straffbart å gi etter for ønsket om personlig å ta hevn ovenfor den som har krenket seg eller sine. Den lovlige fremgangsmåten er å varsle politiet om eventuelle lovbrudd, og deretter la rettssystemet sørge for at gjerningsmannen får en passende straff.

Selv om bestemmelsen om berettiget harme ved første øyekast kan se ut som den unnskylder privat rettshåndhevelse og hevngjerninger, viser de hensyn som begrunner regelen at det ikke er dette som er tanken bak bestemmelsen. Det er heller den affektilstand gjerningsmannen kommer i som virker formildende i tilfeller av berettiget harme, ikke hans ønske om hevn.

En tolkning av bestemmelsen som et bifall av privat rettshåndhevelse ville sannsynligvis også gått på tvers av grunnleggende prinsipper i den norske stat. Det følger av maktfordelingsprinsippet at det er domstolenes oppgave å avgjøre om en tiltalt er skyldig og hvilken

---

⁴² NOU 2006: 10 pkt. 2.1.1

straff han eventuelt skal få. Å tillegge enhver borger denne kompetansen til å avgjøre skyld og å tildele straff vil nok ikke være holdbart i en rettsstat.

For å forebygge at borgerne utøver slik privat rettshåndhevelse bør derfor bruken av berettiget harme avgrenses opp mot de tilfellene hvor gjerningsmannen har handlet ut fra ønsket om å straffe fornærmede for provokasjonen. I motsatt fall ville bestemmelsen kunne virke som om den forsvarer privat rettshåndhevelse.

Som vi skal se i kapittel 5 punkt 5.5.3, vil domstolen, om gjerningsmannen handlet ut fra ønsket om hevn, komme til at vedkommende ikke har befunnet seg i berettiget harme ved overtredelsen av straffebudet.

4 Objektiv eller subjektiv tolkning?

For å kunne avgjøre om gjerningsmannen kan få straffnedsettelse på grunnlag av bestemmelsen om berettiget harme må retten ta stilling til om gjerningsmannens handling er dekket av rettsregelen i § 56 nr. 1 b. I denne forbindelse må retten vurdere både om de faktiske omstendighetene rundt handlingen berettiget til harme, og om gjerningsmannens handling kan sies å være proporsjonal med provokasjonen. Om disse vurderingene skal gjøres ut fra et objektivt eller ett subjektivt standpunkt vil kunne ha avgjørende virkning for resultatet.

4.1 Faktiske omstendigheter

Prinsippet om gjerningsmannens subjektive oppfatning er en sentral grunnsetning innenfor strafferetten, og den gjelder også ved bedømmelsen av om gjerningsmannen faktisk var i berettiget harme.

Bratholm/Matningsdal formulerer dette slik at bestemmelsen også kan «anvendes når siktede har handlet i berettiget harme over et utilbørlig forhold som han feilaktig trodde forelå».⁴³ Andenæs slutter seg også til at man for berettiget harme skal legge til grunn det generelle prinsippet i norsk strafferett om at «enhver skal bedømmes ut fra sine egne forestillinger om den faktiske situasjon».⁴⁴ Til støtte for dette synet viser han til den såkalte Ludderdommen, som gjaldt en villfarelse, da vurdert i forhold til provokasjon som straffri-taksgrunn etter straffeloven § 228.⁴⁵

I Ludderdommen drøfter Høyesterett først hensynene bak å la gjerningsmannen i provokasjonstilfellene gå straffri. Det unnskyldelige elementet i gjerningen, som også gjør seg gjel-

---

⁴³ Bratholm /Matningsdal (2003) s. 495

⁴⁴ Andenæs (2004) s. 442

⁴⁵ Rt. 1983 s. 1268 (Ludderdommen)

dene ved berettiget harme, står like sterkt selv om gjerningspersonen var i villfarelse. En gjerningsmann som selv tror han ble slått ned av en bestemt krenker vil i øyeblikket ha en like stor sinnsbevegelse på grunn av «krenkerens» slag, uansett om det i ettertid viser seg at han tok feil med tanke på for eksempel hvem som var ansvarlig for krenkelsen.

Hensynet til krenkedes nedsatte beskyttelsesverdighet går derimot i motsatt retning. Retten uttalte i Ludderdommen at «Ved en innbilt provokasjon rettes legemsfornærmelsen mot en sakesløs person».⁴⁶ Under tvil kom retten imidlertid til at ved en gjengjeldelse av en innbilt provokasjon må prinsippet om at enhver bedømmes ut fra sin subjektive oppfattelse av situasjonen legges til grunn. Førstevoterende uttaler i den forbindelse «Det må etter min oppfatning legges avgjørende vekt på at det er et generelt prinsipp i vår strafferett at en person skal bli bedømt etter de forestillinger vedkommende selv har om den faktiske situasjon. Jeg ser således det avgjørende i at gjerningsmannens skyld heller ikke ved en subjektivt oppfattet provokasjon er den samme som ellers.»⁴⁷

Et eksempel på at retten bygger på gjerningsmannens subjektive oppfatning av situasjonen også ved avgjørelsen av om gjerningsmannen handlet i berettiget harme finnes i utdraget fra lagmannsrettens dom i Rt. 1985 s. 406 «Det kan nok diskuteres hvor sentral og fremtredende fornærmedes rolle har vært, og hvilke forutsetninger han har hatt for å vurdere i hvilken grad handlingen var belastende for tiltalte. Men det må i alle fall legges til grunn at tiltalte selv har opplevd fornærmede som sentral i denne sammenheng. Retten finner, i alle fall i et tilfelle som dette, at det subjektive moment bør telle med når det gjelder anvendelse av § 56 1 b)».⁴⁸

I denne saken kom riktignok lagmannsretten til at de ikke kunne gå under minstestrafen, men dette var begrunnet i skjerpene omstendigheter rundt handlingen. Høyesterett opprettholdt lagmannsrettens dom.

---

⁴⁶ Rt. 1983 s.1268 (s.1270)

⁴⁷ *ibid.* s.1270

⁴⁸ Rt. 1985 s. 406 (s. 410)

I LB-2000-3741 er lagmannsretten helt klar på at prinsippet om gjerningsmannens subjektive forståelse også gjelder for berettiget harme. Retten uttaler følgende: «Etter straffeloven § 56 nr. 1 b kan straffen nedsettes når handlingen er foretatt i berettiget harme. Harmen må anses berettiget på bakgrunn av et utilbørlig forhold fra den person krenkelsen går utover, men her skal tiltalte bedømmes ut fra sine egne forestillinger om den faktiske situasjon, jf Andenæs, Alminnelig strafferett, 4. utgave, side 400 og Bratholm og Matningsdal, Straffeloven Første del side 237».

Tiltalte i saken ble ikke funnet å ha handlet i berettiget harme. Dette kom imidlertid retten til på grunn av at situasjonen, slik tiltalte *subjektivt hadde oppfattet den*, ikke ble ansett å berettige til harme etter § 56 nr. 1 b.

Når man skal ta stilling til om de faktiske forhold rundt handlingen berettiget til harme er det altså gjerningsmannens oppfatning av situasjonen som skal legges til grunn. Om situasjonen faktisk var en annen, kommer gjerningsmannens villfarelse ham til gode. Som vi skal se i neste punkt gjelder dette imidlertid ikke når gjerningsmannen befant seg i selvforskyldt rus.

4.2 Selvforskyldt rus

Straffeloven § 42 fastslår at man ikke kan straffes for handlinger man begår i villfarelse om omstendigheter som betinger eller forhøyer straffbarheten. I paragrafens tredje ledd er det imidlertid blitt gjort unntak fra hovedregelen for den som handler i villfarelse som følge av selvforskyldt rus. Dette gjelder også ved avgjørelsen av gjerningsmannens eventuelt berettigede harme. Straffelovkomitéen bemerker i sin drøftelse av § 56 følgende: «Man beholder gjeldende lovs regel, at selvforskyldt rus ikke kommer i betraktning».⁴⁹ Formuleringen dukker riktignok opp i komiteens gjennomgåelse av § 56 bokstav a, men at det samme må gjelde for berettiget harme kan man utlede av praksis på området.

---

⁴⁹ SKI 1925 s. 95

I LA-2011-78965 kom lagmannsretten til at tiltalte ikke hadde handlet i berettiget harme da han gikk til angrep på fornærmede ute på byen. Fornærmede hadde før angrepet kommet med drapstrusler mot tiltalte, og tiltalte forklarte at fornærmedes verbale angrep mot ham gjorde ham provosert og redd. Lagmannsretten la til grunn at fornærmedes utsagn ikke kunne anses som annet enn «vanlig fyllerør». Tiltalte hadde dermed i realiteten ikke grunn til å føle seg truet eller provosert og «I den grad domfeltes selvforskyldte beruselse har påvirket hans bedømmelsesevne, får dette ikke noen betydning da han skal bedømmes som edru».

Også i LG-2013-201455 er det klart at Lagmannsretten vurderer om domfelte, som på gjerningstidspunktet var beruset, har hatt en annen oppfatning av den faktiske situasjonen på grunn av beruselsen. I motsetning til LA-2011-78965 kom retten imidlertid i denne saken til at domfelte hadde handlet i berettiget harme, selv om han ved gjerningstidspunktet var beruset. Retten uttaler i den forbindelse: «Det dreier seg om en provokasjon mot domfelte og hans samboer av en slik nedrig og pågående karakter at også en edru person ville ha reagert i en tilsvarende situasjon».

Situasjonen ble altså bedømt slik at domfeltes beruselse ikke har påvirket hans oppfattelse av situasjonen. Derfor var harmen berettiget, selv om domfelte var beruset på gjerningstidspunktet.

Fra Høyesterett kan trekkes fram Rt. 1992 s. 1248. En kvinne var dømt for å ha drept sin samboer med kniv. Paret var en del av et belastet miljø, med utstrakt misbruk av alkohol og narkotiske stoffer. Retten la til grunn at avdøde hadde utsatt tiltalte for grov og vedvarende mishandling over lengre tid, men uttalte: «Samlivet var preget av alkohol, narkotika og vold fra begge sider, fra domfeltes side også av selvbeskadigelse i betydelig utstrekning. Omstendighetene kan ikke unnskyldes avdødes behandling av domfelte, men må etter min mening ha betydning for vurderingen av bestemmelsen i straffeloven § 56 nr 1 b bør benyttes. Jeg legger videre vesentlig vekt på at det ikke var noen umiddelbart utløsende årsak til

drapet, som skjedde tilsynelatende uten foranledning i et drikkelag hvor domfelte var sterkt alkoholpåvirket med en promille som ble målt til 3,40»⁵⁰

Tiltalte ble ikke funnet å ha handlet i berettiget harme. Retten later til å ha begrunnet dette med omstendighetene rundt handlingen, men også det at det ikke dreier seg om en situasjonsbetinget hendelse, men en uforanlediget handling begått i alkoholrus.

Har gjerningsmannen vært beruset, og av den grunn oppfattet en situasjon feil, vil han altså ikke bli funnet å ha handlet i berettiget harme, selv om hans subjektive oppfatning av den faktiske situasjonen er slik at den gjør harmen berettiget.

Gjerningsmannen skal da bedømmes som om han var edru, og kun hvis retten mener han ville ha oppfattet situasjonen slik at den gjorde harmen berettiget også i edru tilstand, vil han bli ansett for å ha handlet i berettiget harme.

4.3 Handlemåte

Rt. 1982 s. 87 illustrerer hvordan retten går fram når de skal bedømme om gjerningsmannens handlemåte var proporsjonal med provokasjonen. Her har Høyesterett sluttet seg til flertallet i lagmannsrettens vurdering når de har kommet til at tiltalte ikke handlet i berettiget harme. Lagmannsretten uttaler: «Det er nok så at tiltalte både i det aktuelle tilfelle og tidligere subjektivt sett har opplevd fornærmedes adferd som provoserende og krenkende. Men flertallet finner ikke å kunne legge til grunn at fornærmedes adferd overfor tiltalte objektivt sett hadde en slik karakter at man kan tale om berettiget harme fra tiltaltes side overfor fornærmede. Under enhver omstendighet finner flertallet ingen forholdsmessighet mellom på den ene siden tiltaltes følelser av å ha vært plaget av fornærmede, og på den andre siden tiltaltes handlemåte.»⁵¹

---

⁵⁰ Rt. 1992 s 1248 (s.1249-1250)

⁵¹ Rt.1982 s.87 (s.91)

Det ser ut til at Lagmannsretten begrunnet avvisningen av forsvaret om at tiltalte befant seg i berettiget harme slik: de bemerker at tiltalte subjektivt sett mener at provokasjonen han ble utsatt for var så stor at den berettiget til harme, men konstaterer at objektivt sett var fornærmedes provokasjon ikke slik at tiltaltes harme kan karakteriseres som berettiget.

Tiltalte mente altså selv at fornærmedes handlemåte berettiget til en harme så stor som den han selv følte og som resulterte i drapet. Her er ikke lagmannsretten enig. Selv om retten legger tiltaltes subjektive forståelse av den faktiske situasjonen til grunn, er ikke tiltaltes subjektiv forståelse av situasjonen slik at den berettiget til harme, iallfall ikke i den størrelsesorden som resulterer i drap. Med andre ord var ikke tiltaltes handling objektivt sett proporsjonal med den provokasjonen han subjektivt sett mente seg utsatt for.

Selv om handlingsforløpet blir bedømt ut fra gjerningsmannens subjektive forståelse av det blir altså ikke hans handlemåte bedømt subjektivt. Vurderingen av om gjerningsmannens reaksjon var proporsjonal i forhold til provokasjonen han ble utsatt for, bedømmes objektivt. Det er ikke gjerningsmannens subjektive oppfatning av om hans reaksjon var adekvat som legges til grunn, men hva som i alminnelighet kan anses som en ikke urimelig reaksjon på provokasjonen.

Det kommer altså ikke gjerningsmannen til gode at han har et eksplosivt temperament eller at han hadde en dårlig dag etc.

5 Momenter

Vilkåret i straffeloven § 56 nr. 1 b er at handlingen skal være begått i berettiget harme. Etter vanlig språklig forståelse betyr harme det samme som sinne. For å komme inn under unntaket i straffelovens § 56 nr. 1 b må imidlertid harmen gjerningsmannen opplever også være berettiget, det vil si den må være rettmessig. Det er ikke slik at gjerningsmannens handling er berettiget, men det er hans sinne som kan være berettiget på grunn av den provokasjon han er blitt utsatt for.⁵² Hva er det så som rettslig sett kvalifiserer til rettmessig sinne?

Domstolen bygger tilsynelatende på flere momenter ved vurderingen av om gjerningsmannen har handlet i berettiget harme. Det smale rettskildebildet på området gjør at praksis både fra Høyesterett og lavere instanser får vesentlig høyere vekt enn ellers, særlig gjelder dette underrettspraksis, som normalt ikke er blant de tyngste rettskildene.

I tillegg til at retten ikke har mye annet enn tidligere praksis å bygge sine vurderinger på, har lovgiver bevisst gitt retten stor frihet hva angår straffeutmålingen.⁵³ Det har flere ganger etter at straffeloven av 1902 trådte i kraft vært drøftet om en alminnelig bestemmelse, med de hensyn som skal tas i betraktning ved straffeutmålingen, igjen skal innføres.⁵⁴ Både Sverige, Finland og Danmark har i flere år hatt generelle regler om utmålingen i sine straffelover.⁵⁵

Lovgiver har likevel unngått å lovfeste generelle regler om utmålingen, og forholdt seg taus hva gjelder de hensyn retten bør ta i betraktning ved utmålingen.

Dette vil imidlertid endres ved ikrafttredelsen av straffeloven av 2005 slik den ser ut nå. I den nye straffelovens §§ 77 og 78 er det kommet inn bestemmelser om henholdsvis straffeskjerpene og formildende omstendigheter som skal tas i betraktning ved straffeutmåling-

---

⁵² Bratholm/Matningsdal (2003) s. 495

⁵³ Andenæs (2004) s. 457

⁵⁴ Se for eksempel Høringsdokument 01.09.2005 under punktet Nordisk strafferettskomité 1983

⁵⁵ *ibid.* under punktet Nordisk strafferettskomité 1983

en. I forarbeidene til loven er det imidlertid gitt uttrykk for at de nye bestemmelsene ikke skal medføre noe endring i den rollen «Høyesterett har når det gjelder gradvis å utvikle og normere norsk straffeutmålingspraksis». ⁵⁶ Videre er det presisert at momentene ikke er uttømmende, at de i all hovedsak kodifiserer gjeldende rett og at det i enkelte tilfeller kan være riktig å se helt bort fra de lovfestede straffeutmålingsmomentene. ⁵⁷

Alt i alt peker dette på at lovgiver har ønsket at retten selv skulle og fortsatt skal utvikle praksisen på området, noe som igjen er med på å gi domstolens vurderinger av de hensyn som gjør seg gjeldende ved straffeutmålingen større vekt. ⁵⁸

For å finne ut hva som kvalifiserer til berettiget harme har jeg derfor under gjort rede for de momenter det later til at retten bygger på ved bedømmelsen.

5.1 Situasjonsbetingetede hendelser

Høyesterett har flere ganger vist til at det særlig er i de situasjonsbetingede hendelser bestemmelsen om berettiget harme kan være aktuell. I Rt. 1988 s. 599 uttaler Høyesterett «Jeg nevner i denne forbindelse at man generelt bør være forsiktig med å bruke § 56 nr. 1 b utenom de situasjonsbetingede tilfelle...»

For å kartlegge hvilke omstendigheter retten vurderer som situasjonsbetingede er det nødvendig å se på praksis på området. Det må undersøkes om det finnes noen fellesnevner for de hendelser retten karakteriserer som situasjonsbetinget.

---

⁵⁶ Ot.prp.nr.8 (2007-2008) kapittel 12, punkt 12.1

⁵⁷ ibid. kapittel 12, punkt 12.1

⁵⁸ Eckhoff (2001) s. 58

5.1.1 Akutt situasjon

I Rt. 1990 s. 795 ble en 27 årig kvinne dømt for overtredelse av straffelovens § 233. Hun hadde drept sin tidligere samboer etter at han gjennom flere år hadde mishandlet og truet henne. Mishandlingen hadde fortsatt selv etter at samboerforholdet var avsluttet og hadde blitt verre etter at fornærmede slapp ut av fengsel på våren 1989. Fornærmede hadde truet både tiltalte selv og hennes familie. Noen måneder før drapshandlingen hadde fornærmede også forsøkt å kvele tiltalte, men hun ble reddet av sin mor.

Trusler fra fornærmede gjorde at tiltalte forlot sin leilighet og dro hjem til sine foreldre i august 1989. Samme kveld hadde fornærmede brutt seg inn i hennes leilighet, og i en nabo-leilighet hvor han tok med seg et haglegevær.

Dagen etter fikk tiltalte beskjed fra venner om at fornærmede ville oppsøke henne og at han hadde et våpen. Tiltalte bestemte seg da for å bevæpne seg selv, og etter at hun forgjeves hadde prøvd å få tak i et gevær endte hun opp med et fat bensin. Da fornærmede kom på døren ble han sluppet inn, hvoretter tiltalte helte bensin over ham og ba sin nabo som var tilstede om å tenne en fakkell. Bensindampen fra bensinen på fornærmede tok fyr og han avgikk med døden.

I denne saken uttalte Høyesterett «Domfeltes handlemåte må vurderes på bakgrunn av hennes angst for B, bygget opp over lang tid og ytterligere aktualisert av hendelsene den siste tid før drapet. Slik jeg ser det, bærer drapshandlingen sterkt preg av å være en situasjonsbetinget handling, begått i desperasjon over den situasjon domfelte var kommet i på grunn av Bs opptreden. Hennes harme mot B må etter dette anses berettiget».⁵⁹

Videre uttalte retten at hendelsene forut for drapet «ga domfelte grunn til å frykte for sitt liv, og videre for at B kunne komme til å foreta seg noe overfor datteren».⁶⁰

---

⁵⁹ Rt. 1990 s. 795 (s. 798)

⁶⁰ ibid. s. 797 og 798

Også i Rt. 1984 s. 744 kom retten til at tiltalte hadde handlet i berettiget harme. Tiltalte hadde kommet hjem fra jobb sent på kvelden. Da hun kom hjem var det fest i leiligheten hun delte med sin samboer. Samboeren var imidlertid ikke til stede i stuen, men ble funnet på soverommet med en annen kvinne. Tiltalte ble så opprørt over dette at hun gikk på kjøkkenet og prøvde å rive over pulsåren på venstre hånd med en potetskreller. Samboeren kom så ut av soverommet og det oppsto en krangel mellom tiltalte og samboeren på kjøkkenet. Da kvinnen som samboeren hadde blitt funnet liggende i sengen med kom naken ut i stuen hentet tiltalte en kniv og stakk henne i brystet med denne. Kvinnen avgikk senere med døden.

Tiltalte ble dømt for drap etter straffeloven § 233 første ledd.

Høyesterett uttalte i forbindelse med straffeutmålingen at «Jeg legger da vesentlig vekt på at den 18 år og 6 måneder gamle piken foretok sin handling i en særdeles markert akutt situasjon som må ha virket sterkt provoserende på henne og således brakt henne i berettiget sterk harme».⁶¹

I begge de to over nevnte sakene kom Høyesterett altså til at tiltalte hadde handlet i berettiget harme. Selv om retten i Rt. 1984 s. 744 ikke eksplisitt uttaler at det dreier seg om en situasjonsbetinget hendelse, tyder det at retten ikke nevner noe om det nettopp på at det dreier seg om en slik. Hvis det ikke hadde dreid seg om en situasjonsbetinget hendelse ville domstolen, som følge av at det skal utvises forsiktighet med å bruke § 56 nr. 1 b utenfor de situasjonsbetingede hendelser, nok sett behovet for å begrunne anvendelsen av berettiget harme på tilfellet.

Begge de tiltalte ble dømt for drap, men omstendighetene rundt drapene var svært forskjellige.

---

⁶¹ Rt. 1984 s. 744 (s. 745)

I Rt. 1990 s. 795 var tiltalte lenge blitt plaget og mishandlet av samboeren, noe som førte til at hun hadde en begrunnet redsel for ham.

I Rt. 1984 s. 744 var det imidlertid ingen faremoment med i bildet. Her var det kun tiltaltes sinne over samboerens svik som førte til at retten kom til at hun hadde handlet i berettiget harme.

Det som likevel er likt i de to sakene er at retten beskriver begge situasjoner som akutte. For å forstå hva retten legger i at en situasjon er akutt er det nyttig å vite hvilke hendelser retten ikke betegner som akutte.

5.1.2 Tidsmoment

I Rt. 2002 s. 1523 dreide saken seg om en kvinne som hadde drept sin far. Faren hadde begått seksuelle overgrep mot datteren, men det var på drapstidspunktet 15 år siden overgrepene hadde opphørt. Her sluttet Høyesterett seg til lagmannsrettens vurdering av at drapet ikke var begått i berettiget harme.

Dette ble begrunnet med at utspringet til drapet ikke var å spore i farens handlinger i tiden før drapet fant sted. Videre bemerker retten at «Denne bestemmelsen tar i første rekke sikte på de situasjonsbetingede tilfellene hvor retten etter en vurdering finner at en nært forutgående atferd fra fornærmedes side gjør harmen berettiget.». Retten viser videre til praksis, spesielt Rt. 1998 s. 599 hvor prinsippet om forsiktighet ved bruk av berettiget harme utenom de situasjonsbetingede hendelsene kommer fram.

Heller ikke i Rt. 1998 s. 599 ble tiltaltes handling ansett å falle inn under § 56 nr. 1 b. Retten bemerket, i tilknytning til drøftelsen av berettiget harme og situasjonsbetingelse, at det ikke forelå «en akutt eller tilspisset situasjon da brannstiftelsen fant sted, og som påpekt av lagmannsretten var det minst ett år siden det hadde vært seksuell kontakt mellom domfelte og fornærmede».⁶²

---

⁶² Rt. 1998 s. 599 (s. 601)

For begge disse dommene, hvor hendelsen ikke ble ansett å være situasjonsbetinget, vektlegger retten den tiden som har gått mellom provokasjonen og tiltaltes gjengjeldelse.

Kravet til situasjonsbetingelse synes dermed å inneholde et tidsmoment. Dette sammenfaller godt med rettens språkbruk i de sakene hvor hendelsen ble ansett å være situasjonsbetinget, når situasjonen av retten beskrives som akutt.

Tiden som har gått mellom provokasjonen og gjengjeldelsen er imidlertid svært forskjellig for de to sakene. I Rt. 2002 s. 1523 legger retten til grunn at det er 15 år siden provokasjonen opphørte, mens det i Rt. 1998 s. 599 kun er gått 1 år.

Hvor lang tid er så for lang tid for at hendelsen kan anses situasjonsbetinget?

5.1.3 Tidsavbruddets varighet

En dom som kan hjelpe til å belyse dette er LH-2008-98333. Saken dreide seg om en legemsfornærmelse. Tiltalte hadde havnet i en krangel med fornærmede i en drosjekø etter en kveld ute på byen. Krangelen hadde utviklet seg til småknuffing mellom de to partene og fornærmede skal blant annet ha slått eller dyttet tiltalte i magen. Situasjonen roet seg etter hvert, og tiltalte gikk da til en kiosk like i nærheten av drosjeholdeplassen for å kjøpe seg kaffe. Det var imidlertid lang kø inne i kiosken, og tiltalte ombestemte seg og gikk tilbake til drosjekøen. Det var da tiltalte kom tilbake til drosjekøen at han, uten forvarsel, gikk bort til fornærmede og dyttet eller slo ham i ansiktet så han falt i bakken og mistet bevisstheten et kort øyeblikk.

Utdraget av tingrettens dom, som er tatt inn i lagmannsrettens premisser, viser at tingretten drøftet tidsmomentet i tilknytning til at tiltalte hadde anført at han måtte gå straffri som følge av provokasjon jf. Straffeloven § 228 tredje ledd.

Tingretten la til grunn at det hadde funnet sted en forutgående provokasjon fra fornærmedes side. At tiltalte valgte å forlate drosjekøen for å kjøpe seg kaffe representerte imidlertid et tidsavbrudd i hendelsesforløpet. Selv om tiltalte ikke var lenge borte burde tidsavbruddet «like fullt vært tilstrekkelig til at tiltalte fikk ting litt på avstand». Tingretten kom til at til-

talte ikke kunne gå straffri i medhold av § 228. Av utdraget ser det ikke ut som tingretten har tatt stilling til om tiltalte handlet i berettiget harme.

Lagmannsretten drøftet også tidsmomentet, da i tilknytning til om tiltalte hadde handlet i berettiget harme. Retten uttaler:

«Det tidsmessige avbruddet mellom den provoserende handling og tiltaltes reaksjon, fordi tiltalte gikk til en kiosk i nærheten og tilbake, gjør tiltaltes reaksjon til en grovere handling enn om han hadde dyttet vekk fornærmede i en pågående krangel. Lagmannsretten finner likevel at tidsintervallet fra tiltalte gikk ut av situasjonen til han var tilbake igjen i køen, var så kort at dette ikke fratår tiltaltes reaksjon karakteren av en handling begått i harme over forutgående provokasjon».⁶³

Tingretten mente at tidsavbruddet var for langt. At § 228 er å anse som en forlengelse av § 56 nr. 1 b medfører at tingrettens vurdering av tidsmomentet kan ha sammenligningsverdi med vurderingen av tidsmomentet for berettiget harme. At Lagmannsretten i saken bemerker at den ved straffutmålingen legger «noe større vekt på den forutgående provokasjon enn det tingretten har gjort» tyder på at også lagmannsretten ser sammenligningsverdien i de to vurderingene.

Lagmannsretten var imidlertid ikke enig i at tiden som hadde gått mellom provokasjonen og gjengjeldelsen var for lang når dette ble vurdert i forhold til berettiget harme. Selv om tingretten mente at tiltalte i løpet av tidsavbruddet burde fått situasjonen litt på avstand kom lagmannsretten til at det ikke var nok til at handlingen mistet sin karakter av å være begått i berettiget harme. Lagmannsretten påpekte imidlertid at tidsavbruddet medførte at handlingen fikk en grovere karakter enn om den hadde blitt utført i direkte tilknytning til krangelen.

Uenigheten mellom tingretten og lagmannsretten, i tillegg til at lagmannsretten selv påpeker den grovere karakter tidsavbruddet medfører for handlingen, tyder på at det her dreier

---

⁶³ LH-2008-98333

seg om et tilfelle som ligger helt på grensen av hva som kan anses som en situasjonsbetinget hendelse.

I LG-2013-211544 hadde det funnet sted en konflikt mellom tiltalte og fornærmede. Fornærmede hadde dratt fram en kniv, men tiltalte la fornærmede i bakken og fikk tatt fra ham kniven, hvorpå fornærmede løp fra stedet. Tiltalte dro da hjem, vasket av seg og gikk ut for å finne fornærmede igjen for å «hevne seg». Retten bemerket i forbindelse med drøftelsen av berettiget harme: «Lagmannsretten finner ikke grunnlag for anvendelse av bestemmelsen i vår sak. Den første hendelsen hadde løst seg ved at tiltalte hadde overmannet fornærmede og tatt fra han kniven. Fornærmede hadde deretter løpt fra tiltalte. Det gikk omlag en halvtimes tid fra tiltalte forlot fornærmede og til han møtte han på nytt. Tiltalte hadde i mellomtiden vært hjemme og vasket bort blod fra såret, før han bestemte seg for å gå og lete etter fornærmede. På veien tok han med seg en jernstang. I lys av dette fremstår ikke handlingene å ha slik umiddelbar sammenheng at bestemmelsen eller prinsippene i § 56 første ledd bokstav b kan få anvendelse».

Her var det altså snakk om en halvtime mellom provokasjon og gjengjeldelse. Dette mente lagmannsretten var for lang tid til å betegne forholdet som at det hadde en «umiddelbar sammenheng» med provokasjonen.

I TLFOT-2005-121758 hadde tiltalte tatt drosje til fornærmede bopel og slått ham ned. Bakgrunnen for angrepet var at fornærmede i flere år hadde sjikanert tiltalte ved telefonoppringninger og via sms. På dagen for angrepet hadde fornærmede ringt eller sendt sms til tiltalte 21 ganger i tidsrommet mellom kl. 19.44-23.00.

Tingretten kom til at tiltalte ikke hadde handlet i berettiget harme og uttalte «Retten kan imidlertid ikke se at tiltaltes handling ble begått i en affektilstand som kan karakteriseres som berettiget harme etter denne bestemmelsen. Det vises til det som er sagt ovenfor angående overskridelse av nødverge». I forhold til vurderingen av overskridelse av nødverge vurderte tingretten det slik at tiltaltes handling bar et visst preg av planlegging, og at tiltalte under drosjeturnen framsto som rolig og behersket, ikke ute av balanse.

Tingrettens vurdering i saken viser at kravet til nærhet i tid for situasjonsavhengige hendelser har en sammenheng med gjerningsmannens affekt. Også tingrettens uttalelser i utdraget tatt inn i LH-2008-98333 viser dette, hvor retten bemerker at tiltalte i løpet av tidsavbruddet burde fått ting litt på avstand. I Lagmannsrettens vurderinger i LG-2013-211544 legger retten vekt på at tiltalte i tidsavbruddet hadde gått hjem å vasket seg før han gikk ut igjen for å oppsøke fornærmede, en fornuftig handling som tyder på at tiltalte ikke befant seg i en utpreget affekttilstand.

I alle sakene nevnt her i punkt 5.1.3 var ikke fornærmedes handlinger ovenfor de tiltalte av den groveste sort, slik man kan se i enkelte andre saker hvor berettiget harme er påberopt, for eksempel Rt. 1990 s. 795. En grovere provokasjon kan tenkes å medføre en sterkere affekttilstand hos den provokasjonen er rettet mot. Dette kan muligens medføre at tidsavbruddet i slike saker kan være noe lengre, da en sterkere affekttilstand nødvendigvis vil kreve lengre til før gjerningsmannen klarer å summe seg. Det har imidlertid ikke lyktes å finne rettspraksis som avklarer dette nærmere.

5.1.4 Situasjonsbetingede hendelser og hensyn

Det som er utledet av praksis hva angår hendelsens situasjonsbetingelse kan også forsvares ut fra formålsbetraktninger.

Som nevnt under punkt 3.1 er et av hensynene det som tilgodeser gjerningsmannens sinnsbevegelse, utløst av den forutgående provokasjonen. Sinnsbevegelsen vil være sterkest i det øyeblikket man står oppe i en akutt situasjon. Hvis hendelsen foregikk for en tid siden, bør sinnsbevegelsen ha avtatt, og rasjonell tenking ha overtatt. Hvis gjerningsmannen på tidspunkt etter at sinnsbevegelsen har avtatt så går til retorsjon mot provokatøren, er det ikke lenger sinnsbevegelsen som driver ham. Sinnsbevegelsen kan dermed ikke tillegges gjerningsmannen som en formildende omstendighet.

Også hensynet til å unngå uønsket privat rettshåndhevelse støtter opp om disse tolkningene. Hvis det ikke er noe aktuelt over hendelsen, og gjerningsmannens sinnsbevegelse har avtatt, er det nærliggende at motivet som driver gjerningsmannen er ønske om hevn. Handler man ut fra hevntanker er dette en form for privat rettshåndhevelse, som retten søker å motvirke jf. Rt. 1998 s.599.⁶⁴

5.2 Berettiget harme bygget opp over tid

Over har avhandlingen drøftet domstolenes krav om at handlingen bør være situasjonsbetinget. Det vanlige er at det kreves en situasjonsbetinget handling med en viss sammenheng i tid mellom den krenkende handling og gjengjeldelsen. I praksis har det imidlertid også vokst fram et annet moment som gjør at gjerningsmannen kan bli ansett for å ha handlet i berettiget harme, selv om krenkelsen eller provokasjonen fra fornærmede ikke fant sted umiddelbart eller nært forut for gjengjeldelsen.

I Rt. 1980 s. 927 fremholdt Høyesterett at lagmannsretten bygger på en riktig forståelse av uttrykket berettiget harme når de legger til grunn «at en «berettiget harme» vil kunne bygge seg opp gjennom krenkelser og ydmykelser over et langt tidsrom».

I Rt. 1985 s. 437 viser Høyesterett igjen til at § 56 nr. 1 b etter forholdene kan «anvendes selv om harmen ikke er utløst ved en umiddelbart forutgående krenkende opptreden fra fornærmedes side, men har bygd seg opp gjennom krenkelser over et lengre tidsrom». Retten legger imidlertid til at det bør utvises forsiktighet ved bruk av bestemmelsen om berettiget harme i disse tilfellene, særlig når det dreier seg om alvorlige kriminelle handlinger.

Hvilke krav stiller retten for at harmen skal være berettiget i situasjoner der tiltalte ikke har befunnet seg i en akutt situasjon?

---

⁶⁴ Rt.1998 s. 599 (s. 602)

5.2.1 Aktualisering av situasjonen

I Rt. 1980 s. 927 ble tiltalte funnet å ha handlet i berettiget harme bygget opp over tid.

Situasjonen var den at tiltaltes far, som var den fornærmede i saken, gjennom flere år hadde misbrukt alkohol. Særlig når fornærmede var påvirket av alkohol var han en «stor plage og belastning for familien». Fornærmede hadde de siste årene ved flere anledninger opptrådt brutalt og aggressivt i hjemmet når han var beruset. Det var spesielt tiltalte og hans mor fornærmedes oppførsel gikk ut over, og moren karakteriserte hans væremåte som «psykisk terror». Lagmannsretten la til grunn at «faren under tiltaltes oppvekst søkte å dominere og prege tiltalte, og at tiltalte etterhvert ble klar over dette og følte det som en betydelig belastning...»

Farens alkoholmisbruk avtok gradvis, men når tiltalte var hjemme på sommerferie i 1979 hadde faren også ferie og hans alkoholforbruk de tre siste ukene før drapet var «betydelig» og «nokså kontant». Belastningen for familien disse tre ukene var særlig stor og vedvarende, både dag og natt, også når fornærmede var edru.

Drapet skjedde etter at tiltalte kom hjem fra en fest 5. august 1979. På festen, som var arrangert av tiltalte og en venn av ham i ungdomshuset på stedet, hadde fornærmede utpå kvelden dukket opp i beruset tilstand. Fornærmede var misfornøyd med kavaleren til hans 16 år gamle datter, tiltaltes søster. Dette resulterte i et slagsmål inne i lokalet. Tiltalte kom under slagsmålet visstnok sin far til unnsetning. Enda en episode fant sted etter at festen var slutt, hvor tiltalte hadde opptrådte truende.

Når tiltalte kom hjem etter festens slutt gikk han opp på rommet sitt og hentet jaktriflen sin, hvorpå han gikk ut og avfyrte tre skudd. Da han kom inn igjen rettet han geværet mot sin søster og løste et skudd som sneiet skulderen hennes slik at det ble en rift i blusen.

Det første skuddet mot faren ble avfyrt først da denne prøvde å ta fra tiltalte rifla og deretter ble ett skudd avfyrt igjen når faren lå på salongbordet etter å ha falt overende der av det første skuddet.

En del av lagmannsrettens begrunnelse for at tiltalte har handlet i berettiget harme er tatt inn i Høyesteretts egne premisser.⁶⁵

Lagmannsretten uttrykker først at det i utgangspunktet kan synes problematisk å godta anførselen om at tiltalte handlet i berettiget harme. I vurderingen av om berettiget harme er anvendelig anser de imidlertid at det må være adgang til å ta med tiltaltes bevissthetsnedsettelse, som de sakkyndige mener blant annet kan tilskrives tiltaltes affekttilstand. Videre bygger lagmannsretten på at affekttilstanden må ses på bakgrunn av tiltaltes opplevelser av faren, både knyttet til oppveksten i alminnelighet, de siste par ukene og den aktuelle kvelden.

Til dette uttaler Høyesterett «Lagmannsretten legger her til grunn at en «berettiget harme» vil kunne bygge seg opp gjennom krenkelser og ydmykelses over et langt tidsrom, og at forholdet mellom domfelte og faren ble særlig tilspisset ved det som skjedde drapskvelden og de siste 2-3 uker forut for drapet. Etter mitt skjønn har lagmannsretten lagt til grunn en riktig forståelse av uttrykket «berettiget harme».⁶⁶

I Rt.1986 s.54 ble momentet igjen brukt. Tiltalte hadde i lagmannsretten fått straffnedsettelse for drapet på samboeren på grunn av berettiget harme som hadde bygget seg opp over tid, og Høyesterett forkastet anken over straffeutmålingen.

Situasjonen i denne saken var at tiltalte og fornærmede hadde vært samboere i 3 år. De to samboerne misbrukte alkohol, og periodevis var de beruset hver dag. I disse periodene har retten lagt til grunn at fornærmede «kunne være særdeles selvhevdende, dominerende og brutal og at han til sine tider nærmest må sies å ha tyranisert tiltalte».

Drapsdagen dro de to samboerne, sammen med to venner, inn til byen. De kjøpte med en del alkohol, og dro tilbake til campingvognen hvor samboerne bodde. Etter at de hadde spist middag nøyte alle fire adskillig alkohol. De ble alle beruset, og tiltalte ble sint på fornærmede, fordi han drakk så mye sprit. Tiltalte visste fra tidligere tilfeller at fornærmede hadde lett for å bli brutal når han var påvirket av alkohol og ble mer og mer redd for at han

---

⁶⁵ Rt. 1980 s. 927 (s. 927-928)

⁶⁶ Rt. 1980 s. 927 (s. 928)

ville mishandle henne senere på kvelden. Tiltalte befant seg plutselig på gulvet ute i campingvognen med en kniv i hånden. Hun støtte denne i ryggen på fornærmede slik at han like etter døde av forblødning.

Lagmannsretten uttalte at de så drapssaken som en impulsiv handling på bakgrunn av at det gjennom lengre tid hadde bygget seg opp en aggresjon hos tiltalte mot fornærmede på grunn av den mishandling han hadde utsatt henne for. Videre anførte lagmannsretten i forbindelse med vurderingen av berettiget harme at «Straffeloven § 56 nr. 1 b kan etter forholdene anvendes selv om harmen ikke er utløst ved en umiddelbart forutgående krenkende opptreden fra fornærmedes side, men har bygd seg opp gjennom krenkelser over et lengre tidsrom. Det er henvist til uttalelse i kjennelse avsagt av Høyesterett 12. april 1985. Selv om bestemmelsen i slike tilfelle må brukes med forsiktighet i så alvorlige tilfeller som drap, finner retten at B's forgåelser overfor tiltalte gjennom lengre tid var så alvorlige at bestemmelsen i straffeloven § 56 nr. 1 b i dette spesielle tilfelle bør komme til anvendelse».

I begge disse sakene har tiltalte over lengre tid vært utsatt for mishandling fra fornærmedes side. Felles for omstendighetene i dommene er at situasjonen er pågående. Selv om de fornærmede ikke har opptrådt uttalt provoserende i direkte tilknytning til drapene har begge situasjonene et element av aktualitet.

I Rt.1980 s.927 har fornærmede de tre siste ukene før drapet hatt et betydelig alkoholforbruk, noe som retten legger til grunn at førte til en særlig stor og vedvarende belastning for familien i perioden.

I Rt.1986 s.54 har fornærmede inntatt store mengder sprit, noe som førte til at tiltalte følte redsel for at fornærmede i den berusede tilstanden ville utøve mer vold mot henne.

Et eksempel hvor tiltalte har påberopt seg berettiget harme bygd opp over tid, men hvor retten har kommet til at handlingen ikke kan anses utført i en slik tilstand finnes i Rt. 1988 s. 1214.

Som i de to dommene ovenfor hadde tiltalte i saken, en 47 årig kvinne, over lengre tid vært utsatt for mishandling. Retten la til grunn at samboeren i de tre årene forholdet hadde vært utsatte tiltalte for «vedvarende mishandling, fysisk og psykisk, og seksuelle overgrep».

Tiltalte var dømt for ildspåsettelse av sin rekkehusleilighet, mens samboeren befant seg i boligen sovende. Samboeren våknet og klarte å redde seg ut ved å hoppe ut av soveroms-vinduet i annen etasje. Han unnslopp hendelsen med forbrenningsskader og diverse kutt.

To uker før ildspåsettelsen hadde tiltalte anmeldt samboeren til politiet for voldtekt og mishandling. Etter politianmeldelsen hadde tiltalte flyttet inn hos sin mor, men på ettermiddagen dagen før hendelsen ble tiltalte med hjem sammen fornærmede etter jobb. De to hadde nytt adskillig alkohol utover kvelden og det hadde oppstått en krangel mellom dem utover natten. Tiltalte ble imidlertid ikke utsatt for mishandling denne natten. Det var på formiddagen dagen derpå at tiltalte tente på huset.

Retten viser til prinsippet om forsiktighet med bruk av § 56 nr. 1 b utenfor de situasjonsbetingede hendelser og uttaler «Når det gjelder spørsmålet om domfelte handlet i berettiget harme jf straffeloven § 56 nr 1 b, skal jeg bemerke:

Selv om domfelte hadde vært utsatt for alvorlige krenkelser gjennom lang tid fra sin samboer, forelå ingen akutt eller tilspisset situasjon da det straffbare forhold fant sted. Domfelte hadde da fjorten dagers tid - etter politianmeldelsen - bodd hos sin mor».

Retten bemerker også at tiltalte ikke hadde blitt utsatt for noen mishandling kvelden før.

Høyesteretts argumentasjon viser at de legger vekt på det at tiltalte to uker før hendelsen hadde flyttet hjem til sin mor.

At tiltalte hadde flyttet ut viser for det første at tiltalte hadde evne til å komme seg ut av hjemmesituasjonen. Når dette ses i sammenheng med at det ikke var noen mishandling av tiltalte kvelden før hun tente på kan det slutes at det iallfall er to uker siden tiltalte hadde blitt utsatt for noe overgrep. Fornærmedes oppførsel ga ikke tiltalte grunn til å frykte nye overgrep i nærmeste fremtid. Han hadde ikke opptrådt på en måte som aktualiserte den oppmagasinerte harmen.

Det er gode holdepunkter for å konkludere med at en berettiget harme som har bygget seg opp over tid, likevel krever en form for aktualisering. Til forskjell fra de situasjonsbetingede hendelsene er imidlertid ikke aktualiseringen en følge av at fornærmedes provokasjon i tid har direkte tilknytning til retorsjonen.

Den oppbygde harmen aktualiseres ved at fornærmede, uten nødvendigvis å opptre uttalt provoserende, bygger opp under gjerningsmannens frykt for at fornærmedes krenkelser av ham skal fortsette eller gjenoppstå.

5.2.2 Underlegenhet

Et annet tilfelle hvor retten ikke fant at tiltalte hadde handlet i berettiget harme bygget opp over tid finnes i Rt. 1985 s. 437. Her hadde tiltalte drept sin mann, og selv om han ved flere anledninger hadde såret og krenket tiltalte ved sarkastiske bemerkninger og også slått henne flere ganger, mente retten at de begge var ansvarlige for problemene dem i mellom. Tiltalte hadde ved flere anledninger krenket fornærmede, både verbalt og fysisk.

Av Rt.1985 s. 437 kan det utledes at den krenkende oppførselen bør være noenlunde ensidig fra fornærmedes side, og at gjerningsmannen er, eller føler seg, underlegen i forholdet dem i mellom. Dette indikeres også av rettens vurderinger i Rt. 1988 s. 1214 når retten legger vekt på at tiltalte før ildspåsettelsen hadde bodd hos sin mor i to uker. Hun var ikke en så ressurssvak person at hun ikke evnet å komme seg ut av situasjonen på en annen måte. Hun hadde også anmeldt samboeren forut for ildspåsettelsen, noe som igjen vitner om at hun ikke følte seg i et slikt underlegent avhengighetsforhold man kan se i Rt. 1980 s. 927 og Rt. 1986 s. 54, omtalt i punkt 5.2.1.

I Lagmannsrettens premisser tatt inn i Rt. 1986 s. 54 har retten lagt vekt på de sakkyndiges omtalelse av tiltalte som «en viljesvak og holdningsløs person», og i Rt. 1980 s. 927 kunne tiltalte vanskelig ha kommet ut av situasjonen med faren uten å måtte flytte fra resten av sin nære familie, som bodde sammen med ham og faren.

5.3 Proporsjonalitet

Det later til at det også er et krav om proporsjonalitet mellom handlingen som berettiget harmen og gjengjeldelsen. Et klask på kinnet gir ikke særlig formildende omstendigheter om man dreper den som klasket. Dette momentet kommer fram i Johs. Andenæs bok *Alminnelig Strafferett*. Her henviser Andenæs til at vurderingen av om harmen er berettiget må bero «på hvilket straffebud som er aktuelt. Jo alvorligere forbrytelsen er, desto større må den forutgående krenkelsen være for at harmen skal være berettiget».⁶⁷

5.3.1 Praksis

Rt. 1989 s. 999 viser at domstolene benytter seg av momentet. Her slutter Høyesterett seg til lagmannsrettens vurdering av saken. Høyesterett uttalte at «domfelte kunne ha avverget faresituasjonen uten å bruke tilnærmedesvis så drastiske forsvarstiltak som han gjorde, og videre at det ingen forholdsmessighet var mellom domfeltes handlinger og den følelsesmessige reaksjon farens opptreden berettiget til».

Saksforholdet var at tiltalte hadde blitt utsatt for et uprovosert angrep fra farens side. Dette angrepet la retten til grunn som at det i utgangspunktet medførte en situasjon som kunne berettiget til harme. Begge parter var imidlertid ved anledningen beruset, og retten mente at tiltalte på grunn av beruselsen oppfattet situasjonen farligere en det egentlig var grunnlag for. Som nevnt i Kapittel 4 punkt 4.2 skal retten se bort fra villfarelse om faktiske forhold begrunnet i selvforskyldt rus. Retten mente at tiltalte i edru tilstand ville forstått at hverken han eller andre var i noen reel livsfare. Faren var ved angrepet ubevæpnet. Tiltalte hadde tilføyd sin far «et stort antall snitt eller stikk med kniv, og faren døde av et av stikkene som gikk inn i hjertet».

---

⁶⁷ Andenæs (2004) s. 442

Tiltaltes reaksjon med flere stikk med kniv mot en ubevæpnet angriper var altså ikke proporsjonalt.

Også i Rt. 1982 s. 87 slutter Høyesterett seg til vurderingen til flertallet i lagmannsretten hvor de kom til at gjerningsmannen ikke handlet i berettiget harme. Lagmannsretten begrunner vurderingen blant annet i følgende betraktning: «Under enhver omstendighet finner flertallet ingen forholdsmessighet mellom på den ene siden tiltaltes følelser av å ha vært plaget av fornærmede, og på den andre siden tiltaltes handlemåte.»

Tiltalte og fornærmede hadde dratt hjem til tiltalte etter å ha drukket 4-5 halvliter på byen. Tiltalte hadde tidligere følt seg trakassert, mobbet og dominert av fornærmede, men drapsdagen hadde tiltalte ingenting å utsette på fornærmedes oppførsel før de kom hjem til ham. Etter hvert som de to ble mer beruset ble imidlertid fornærmede høyrøstet og trakasserte tiltalte med nedsettende bemerkninger. De to begynte å krangle om repertoarvalget på platespilleren de brukte.

Fornærmede ba tiltalte på en brysk måte om å gå og legge seg og la seg selv ned på sofaen i stuen. Tiltalte gikk da og la seg på soverommet, men ble forstyrret av musikken ute i stuen. Han gikk derfor inn i stuen og skrudde av radioen. Da skal fornærmede ha skrudd radioen på igjen og det ble til at de deretter skrudde radioen av og på slik et par ganger. Tiltalte bestemte seg for å skyte fornærmede, fordi han følte han måtte bli kvitt sin plageånd. Han gikk til et annet rom og hentet et skarpskyttergevær, ladet det, og avfyrte så tre skudd mot fornærmede i kort avstand fra sofaen.

I lagmannsretten hadde mindretallet funnet § 56 nr. 1 b anvendelig.

Høyesterett uttalte imidlertid at mindretallets anførsler savnet «holdepunkt i de faktiske forhold» og videre at kontroversen om radioen åpenbart ikke er tilstrekkelig «til at domfelte kan sies å ha foretatt drapshandlingen i berettiget harme. Det er - etter min mening - denne kontrovers heller ikke om den ses i sammenheng med det som hadde foregått mellom domfelte og B før på dagen, og kontroverser de ved tidligere anledninger hadde hatt».

At fornærmede hadde vært høyrøstet og kommet med nedsettende bemerkninger ovenfor tiltalte i tillegg til at de hadde kranglet om repertoaret og om radioen skulle være av eller på var altså ikke nok til å berettige en harme hos tiltalte som førte til at han drepte fornærmede. Heller ikke når dette ble sett i sammenheng med at tiltalte tidligere hadde følt at fornærmede forsøkte å dominere ham, og at han følte seg mobbet og trakassert av ham, kunne Høyesterett se at det forelå forholdsmessighet.

Fra underrettspraksis finnes flere eksempler hvor kravet om forholdsmessighet kommer klart fram.

I LB-2000-3741 er retten utvetydig; «Vurderingen av om harmen er berettiget er relativ, jf Bratholm og Matningsdal side 238. Forbrytelsens grovhet sett opp mot den forutgående krenkelse er av de forhold som skal tillegges vekt».

I begge høyesterettsdommene gjennomgått ovenfor hadde tiltalte gjort seg skyldig i drap jf. Straffeloven § 233. Under følger to dommer fra Lagmannsretten hvor proporsjonalitet blir vurdert i forhold til tiltaltes legemsbeskadigelse.

I LB-2013-34622 uttaler retten «Et livstruende knivstikk er imidlertid en helt uforholdsmessig gjengjeldelse av et slag i ansiktet. Lagmannsretten kan ikke se at straffeloven § 56 bokstav b om berettiget harme får anvendelse.»

Tiltalte og fornærmede i saken inntatt i LB-2013-34622 var brødre. De var sammen på en fest hos tiltalte den aktuelle kvelden. Tiltalte dro ut på byen med en kamerat, mens fornærmede ble igjen i tiltaltes leilighet med sine venner. Da tiltalte kom tilbake til leiligheten sin hadde fornærmedes venner dratt, men fornærmede var fortsatt der. Fornærmede tok på seg jakken og skulle til å dra, men de to brødrene begynte å krangle om et familieanliggende. I forbindelse med krangelen slo fornærmede tiltalte hardt i ansiktet, noe som medførte at han falt i gulvet og at nesen hans brakk. Tiltalte kom seg opp igjen og knuffingen mellom brødrene fortsatte.

Retten la til grunn at fornærmede var broren overlegen i slåsskampen. Han hadde trent kickboksing i flere år. Under krangelen gikk tiltalte på et tidspunkt bort til hyllen og hentet en kniv, utformet som en slåsshanske med fire påmonterte knivblader. Han tok med seg kniven og gikk tilbake til fornærmede hvorpå krangelen fortsatte. Konfrontasjonen ente med at tiltalte ga fornærmede et kraftig stikk i skulderen med kniven.

Tiltalte ble svært fortvilet over det han hadde gjort og ringte straks etter ambulanse. Ambulansen kom raskt til stedet og kjørte fornærmede til sykehuset, hvor han fikk umiddelbar behandling. Fornærmede var nær ved å dø av forblødning og overlevde kun på grunn av rask og høykompetent behandling på sykehuset.

Tiltalte ble dømt for overtredelse av straffeloven § 229, 3. straffalternativ jf. § 232.

Lagmannsretten la ved forholdsmessighetsvurderingen vekt på at knivstikket var livstruende. En legemsbeskadigelse med særlig farlig redskap ble altså ikke ansett forholdsmessig i forhold til provokasjonen i denne situasjonen.

I LE-2012-77191 uttalte retten følgende: «Lagmannsretten finner at tiltaltes reaksjon var uforholdsmessig og at han ikke kan anses for å ha handlet i berettiget harme.»

Tiltalte ble dømt for overtredelse av straffeloven § 229.

Fornærmede hadde provosert tiltalte ved å dytte tiltalte i hode/nakkeregionen under en diskusjon, slik at han måtte ta et skritt tilbake. Det skal da ha svartnet for tiltalte og han slo fornærmede i ansiktet slik at han falt i bakken. Fornærmede måtte sy tre sting i leppen og var sykemeldt i en uke.

Fornærmedes provokasjon i denne saken er i følge Andenæs å anse som en legemsfornærmelse jf. straffeloven § 228.⁶⁸

Det er altså snakk om en legemsfornærmelse, besvart med en legemsbeskadigelse fra tiltaltes side. Det er flere grader av legemsbeskadigelse innenfor bestemmelsen i § 229 1. alternativ. De viktigste kriteriene for å fastlegge om en handling er å betegne som en legems-

---

⁶⁸ Andenæs (2008) s. 62 og s. 84

fornærmelse etter § 228, eller en legemsbeskadigelse etter § 229, er skadens varighet og skadens omfang.⁶⁹ De samme kriteriene bør kunne benyttes for å slå fast hvor på skalaen man befinner seg innenfor § 229 1. alternativ.

Tiltaltes slag mot fornærmede medførte sykemelding i en uke og tre sting i leppen. Varigheten og omfanget kan nok neppe betegnes som omfattende, og det kan antas at det i alle fall ikke dreier seg om en legemsbeskadigelse i det høyeste sjiktet av § 229 1. alternativ jf. for eksempel Rt. 1983 s. 1100. Med den begrensede framstillingen av saksforholdet i lagmannsrettens dom er det imidlertid vanskelig å slå fast om man her befinner seg i det nedre sjiktet av straffebudet.

Det som uansett kan utledes av LE-2012-77191 er at en legemsfornærmelse som den i denne saken ikke er proporsjonal med den legemsbeskadigelsen fornærmede ble utsatt for.

Akkurat hvor grensen for proporsjonalitet i de forskjellige tilfeller går lar seg neppe å slå fast. Innenfor de forskjellige typer forbrytelser finnes det gradforskjeller av alvorlighet og grovhet. Det samme gjelder for provokasjonen, det kan for eksempel dreie seg om en grov legemsfornærmelse, eller en legemsfornærmelse helt i det nedre sjikt av § 228.

I tillegg viser mange av de dommene som er gjennomgått i oppgaven at det ofte dreier seg om flere forskjellige krenkelser, noen ganger foretatt ved flere forskjellige anledninger.

Det må derfor foretas en konkret vurdering av proporsjonaliteten for hvert enkelt tilfelle, men tidligere praksis kan selvfølgelig være til hjelp ved denne vurderingen.

5.3.2 Proporsjonalitet og hensyn

I tillegg til rettspraksis er momentet om proporsjonalitet å finne i ordlyden i vilkåret «berettiget harme». Ordlyden tilsier at det skal dreie seg om et rettmessig sinne. Et knips på nesen kan ikke berettige et sinne så stort at man skyter den krenkende i hodet.

---

⁶⁹ Andenæs (2008) s. 84

Videre tilsier både hensynet til gjerningsmannens sinnsbevegelse på grunn av provokasjonen og hensynet til krenkerens nedsatte beskyttelsesverdighet at det må foreligge proporsjonalitet.

En liten provokasjon, som for eksempel et skjellsord, kan ikke objektivt sett føre til en sinnsbevegelse så stor at man begår et drap.

For provokatørens del, er ikke hans beskyttelsesverdighet i forhold til å bli drept nevneverdig nedsatt fordi om han framsatte et skjellsord.

5.4 Grovhet

Det later til at gjengjeldelseshandlingen isolert sett, uten at man tar hensyn til hva som var foranledningen til den, også kan være et moment av betydning.

Dette kommer for det første klart fram i tilfellene hvor harmen har bygget seg opp over tid. Der har høyesterett slått fast at selv om en harme kan ha bygget seg opp over tid, skal man utvise forsiktighet med å bruke bestemmelsen i § 56 nr. 1 b hvor det gjelder alvorlige kriminelle handlinger.⁷⁰

I LA-2009-180907 var forholdet at gjerningsmannen hadde drept fornærmede med øks i forbindelse med en krangel dem i mellom. Retten gir uttrykk for at tiltaltes første voldshandlinger mot fornærmede var dekket av bestemmelsen om nødrett, men da de dødelige økseslagene falt var nødvergesituasjonen opphørt.

Forsvareren anførte at tiltalte hadde handlet i berettiget harme. Til dette svarte Lagmannsretten at de er enige i at det må tillegges vekt at drapet var et resultat av et forutgående angrep fra fornærmedes side. Likevel ga de ikke straffeloven § 56 nr. 1 b anvendelse. Dette begrunnet de med at «handlingens svært brutale og alvorlige karakter» ikke ga grunnlag for å gå under minstestrafen på seks år.

De formildende omstendighetene rundt handlingen ble vektlagt innenfor den ordinære strafferammen. Paragraf 56 nr. 1 b ble derfor ikke benyttet, da den ikke ville gi noe selv-

---

⁷⁰ Jf. Blant annet Rt. 1985 s. 437, se punkt 4.1.1

stendig betydning for utmålingen, fordi retten står fritt til å vektlegge formildende omstendigheter innenfor den ordinære strafferammen.

Det var dissens om straffeutmålingen i saken, men heller ikke de dissenterende stemte for å gå under minstestrafen.

Også i en Høyesterettsdom fra 1988 har retten vektlagt handlingens grovhet, i form av dens skadepotensiale, i begrunnelsen av hvorfor bestemmelsen om berettiget harme ikke kom til anvendelse.⁷¹

Saken var slik at en kvinne hadde tent på sin egen leilighet, mens hennes samboer sov der inne. Samboeren hadde reddet seg ut, men hele rekkehuset, i alt fire leiligheter, ble total-skadet i brannen. Kvinnen ble dømt for ildspåsettelsen og grovt skadeverk, henholdsvis straffelovens § 148 og § 292 jf. § 291.

Hun hevdet imidlertid at handlingen var utført i berettiget harme, bygget opp over tid, på grunn av samboerens vedvarende mishandling av henne. Høyesterett avsto anførselen om at berettiget harme skulle komme i betraktning ved straffeutmålingen, blant annet begrunnet i at domfelte ikke bare utsatte samboeren, «men også andre for stor fare ved ildspåsettelsen».⁷²

Dette leder oss tilbake til et grunnleggende element i bestemmelsen om berettiget harme. Paragrafen gir ikke retten pålegg om å gå under strafferammen dersom gjerningsmannen befant seg i berettiget harme, den gir bare anledning til det. Dette kan utledes av ordlyden i bestemmelsen, hvor det i første setning heter at retten «kan», ikke at den «skal», sette ned straffen.

Når retten finner gjengjeldeshandlingen så grov at andre hensyn sterkt taler imot å nedsette straffen under minstestrafen i straffebudet, vil bestemmelsen altså av den grunn ikke få anvendelse på saken.

---

⁷¹ Rt. 1988 s.1214

⁷² *ibid.* s. 1215

5.5 Overlegg

I praksis er begrepet tolket slik at det foreligger overlegg «når forbrytelsen er begått som resultat av en *overveid beslutning*, ikke som utslag av en umiddelbar handlingsimpuls». ⁷³

I de typisk situasjonsbestemte hendelsene er det et gjennomgående element at gjerningsmannen handler nærmest uten å tenke, som en reaksjon på den akutte situasjonen.

Kan en gjerningsmannen være i en slik sinnsbeveget tilstand som SKI 1925 tillegger ham som en formildende omstendighet, og samtidig hatt tid og evne til å overveie beslutningen om å handle slik han gjorde?

5.5.1 Overlegg og affekt

Andenæs skriver at en «forbigående innsnevring av bevisstheten» ikke nødvendigvis utelukker overlegg. ⁷⁴ Til støtte for dette viser han til blant annet Rt. 1983 s. 1347 hvor Høyesterett uttaler «Den omstendighet at domfelte etter de rettspsykiatrisk sakkyndiges vurdering handlet under en sterk bevissthetsnedsettelse... er ikke til hinder for at overlegg kan foreligge». ⁷⁵

Videre skriver Andenæs imidlertid at overlegg ikke foreligger hvis gjerningsmannen ikke har overveid beslutningen, som følge av at han har vært i et sinnsopprør som utelukker enhver rolig drøftelse, selv om han har hatt tid og anledning til det. ⁷⁶

I Rt.1954 s. 821 slutter Høyesterett seg til lagmannsrettens vurdering når retten har kommet til at tiltalte ikke handlet med overlegg; «Som nevnt har lagretten funnet at tiltalte ikke har

---

⁷³ Andenæs (2004) s. 241 og 242

⁷⁴ *ibid.* s. 242

⁷⁵ Rt. 1983 s 1347 (s. 1348)

⁷⁶ Andenæs (2004) s. 242

handlet med overlegg. Etter det foreliggende går retten ut fra at lagretten her har bygget på at tiltalte har handlet under så sterk affekt at motforestillinger ikke har gjort seg gjeldende på en slik måte at han kan antas å ha handlet etter en overveiet beslutning».⁷⁷

Det er altså mulig å handle med overleggforsett i affekt, men sinnsopprøret kan være så dyptgripende at gjerningsmannen ikke kan anses å ha hatt evne til å foreta en overveid beslutning.

5.5.2 Overlegg og berettiget harme

Fra rettspraksis finnes iallfall et eksempel på at lagmannsretten har bedømt gjerningsmenn som handlet med overleggforsett til samtidig å ha befunnet seg i berettiget harme.

De tre tiltalte ble dømt for overlagt drap på sin far. Lagmannsretten uttalte; «De tiltalte var i et sterkt sinne denne kvelden og natten som følge av det avdøde hadde gjort mot dem gjennom lengre tid og som følge av det som hadde skjedd og kommet frem den siste tiden. Etter lagmannsrettens oppfatning er det ikke tvilsomt at alle de tre tiltalte handlet i berettiget harme, jfr. straffeloven § 56 første ledd b».⁷⁸

Lagmannsretten peker imidlertid på at omstendighetene i denne dommen var svært spesielle, med mishandling av alle familiemedlemmene i en grad man sjelden ser eksempel på.

At situasjonen i denne saken var spesiell understrekes av at retten la til grunn at søsknene hadde befunnet seg i en nødvergelignende situasjon, og at straffeloven § 56 a om overskridelse av nødverge også ble gitt anvendelse på forholdet.

I forhold til forsettsvurderingen påpeker lagmannsretten at «Selv om de hadde tid og evne til overveielser, må det legges til grunn at de var i en presset og vanskelig situasjon. Dette har

---

⁷⁷ Rt. 1954 s. 821 (s. 823)

⁷⁸ LA-2003-19998

påvirket deres dømmekraft i en slik grad at det må tillegges betydning ved vurderingen av hvor graverende overlegget var».⁷⁹

Videre viser retten til at tiden som ble brukt til den konkrete overveielsen og planleggingen av drapet ikke var særlig lang.

I motsatt retning peker en avgjørelse av Borgarting lagmannsrett fra 2013.⁸⁰ Der var en kvinne og hennes venninne dømt for henholdsvis overlagt drap og medvirkning til overlagt drap på kvinnens samboer. Lagmannsretten kom til at vilkårene for straffnedsettelse etter straffeloven § 56 nr. 1 b ikke var tilstede og uttaler i den forbindelse «Ikke minst planleggingen av drapet taler mot å anvende straffeloven § 56 bokstav b».

Fra Høyesterett finnes ingen publiserte dommer hvor retten har dømt en gjerningsmann som handlet med overleggsforsett til samtidig å ha handlet i berettiget harme. I en høyesterettsdom fra 1983, hvor gjerningsmannen var dømt for overlagt drap på sin kone, uttalte imidlertid retten følgende; «Hva så anken over straffutmålingen angår, finner jeg - som lagmannsretten - at det i denne sak ikke er plass for å bringe bestemmelsen i straffeloven § 56 nr. 1 b til anvendelse. Domfelte er dømt for overlagt drap på sin hustru».⁸¹

Dette peker på at Høyesterett la vekt på at drapet var utført med overlegg, ved vurderingen av om § 56 nr. 1 b kommer til anvendelse. Videre utelukker ikke høyesterett eksplisitt muligheten for at en overlagt handling kan være begått i berettiget harme.

---

⁷⁹ LA-2003-19998

⁸⁰ LB-2012-180905

⁸¹ Rt. 1983 s. 1347 (s. 1348)

5.5.3 Hevnmotiv

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) gir uttrykk for at bestemmelsen i § 56 nr. 1 b gir en viss anerkjennelse av den menneskelige reaksjonen «å ville ta igjen» ovenfor den som krenker ens person eller eiendeler.⁸² Selv om denne menneskelige reaksjonen til en viss grad kan ses på som formildende må det trekkes en grense for bruk av bestemmelsen i § 56 nr. 1 b opp mot uønsket privat rettshåndhevelse.

Den som handler med overlegg vil nok lettere nærme seg denne grensen.

Hvis gjerningsmannen har hatt tid og evne til å nøye planlegge sin retorsjon, vil den sinnsbevegelsen som tilskrives ham i formildende retning som oftest ikke lenger være like aktuell. Gjerningsmannen handler da sannsynligvis ikke i affekt, men ut fra et hevnmotiv. Om det som driver gjerningsmannen er ønsket om hevn ligger hans handling nærmere privat rettshåndhevelse en berettiget harme.

To dommer for Høyesterett nevner eksplisitt tiltaltes hevnmotiv, og kommer samtidig til at berettiget harme ikke forelå.

Den ene, fra 1983, dreide seg om en ung gutt som var dømt for overlagt drap på sin far.⁸³

Oppveksten til tiltalte ble beskrevet som ulykkelig som følge av farens adferd ovenfor familien, men Lagmannsretten avviste anførselen om at tiltalte hadde handlet i berettiget harme. Dette begrunnet de med at det var gått ni måneder siden tiltalte flyttet hjemmefra, og han hadde ikke hatt kontakt med faren siden han bodde hjemme.

I anken over straffeutmålingen bemerker Høyesterett: «Jeg kan under disse omstendigheter ikke se at drapet er utsprunget av noen utålelig og uholdbar livssituasjon i forholdet til fa-

---

⁸² Ot.prp.nr.90 (2003-2004) punkt 6.3.4

⁸³ Rt. 1983 s. 3

ren. Derimot legger jeg i likhet med lagmannsretten vekt på at hans hevntanker mot faren synes å være blitt befestet gjennom påvirkning fra flere av hans eldre søsken».⁸⁴

Det var dissens i saken (5/1), men også den dissenterende dommer fant at gjerningen ikke var utført i berettiget harme. Han mente imidlertid at handlingen «oppviser elementer av lignende karakter» som berettiget harme.⁸⁵

I den andre dommen, Rt. 1998 s. 599, hadde en 19 år gammel gutt tent på huset til sin nabo. Retten la til grunn at motivet for handlingen var guttens ønske om å hevne seg på naboen som hadde misbrukt ham fra han var 8-9 til han var 18 år gammel. Høyesterett sluttet seg til lagmannsrettens vurdering og til rettens begrunnelse av at bestemmelsen om berettiget harme ikke kom til anvendelse. Begrunnelsen var blant annet at det hadde gått et år siden overgrepene opphørte.

I begge disse dommene hvor Høyesterett beskriver gjerningsmannens motiver som ønske om hevn, er avvisningen av anførselen om at gjerningsmannen handlet i berettiget harme delvis grunnlagt med at det har gått for lang tid fra krenkelsen opphørte til tiltaltes retorsjon.

Selv om retten ikke uttrykkelig begrunner avvisningen i gjerningsmannens hevmotiv impliserer det at retten legger vekt på tidsmomentet en tilknytning til hevmotivet. Tiden som har gått siden krenkelsene opphørte, har gjort at gjerningsmannen ikke lenger handler i samme grad av affekt. Gjerningsmannen har fått avstand til situasjonen og sinnsbevegelsen bør derfor ikke ha samme kraft. Det som driver ham er først og fremst ønsket om hevn.

Ut fra sakene omtalt i punkt 5.5 kan det virke som det ikke er utelukket at gjerningsmannen kan ha handlet med overlegg samtidig som han befant seg i berettiget harme, men har gjerningsmannen handlet med overlegg, er dette et moment som vil tale mot bruken av § 56 nr. 1 b.

---

⁸⁴ Rt.1983 (s. 3 og 4)

⁸⁵ *ibid.* s. 5

Om gjerningsmannen handlet med overlegg anvendes regelen i § 56 nr. 1 b svært sjelden. Det kan fremstå som avgjørende om det er sinnsbevegelsen eller hevntanker som driver gjerningsmannen.

6 Sammenhengen mellom handlingene

For at § 56 b 1. alternativ skal kunne komme til anvendelse må harmen være berettiget ovenfor den personen handlingen går ut over.⁸⁶ Hensynet til fornærmedes senkede beskyttelsesverd taler for denne løsningen, fornærmedes beskyttelsesverd er ikke lavere hvis det ikke var han som provoserte. Hvis man kun ser hen til gjerningsmannens sinnsbevegelse kunne resultatet imidlertid blitt det motsatte, hans sinnsbevegelse er den samme uansett hvem den går ut over. Prinsippet om gjerningsmannens subjektive forståelse av den faktiske situasjonen kommer imidlertid inn hvis han befant seg i villrede angående hvem som var opphavet til provokasjonen.⁸⁷

I forhold til om fornærmedes provokasjon må ha rettet seg mot gjerningsmannen må det imidlertid undersøkes nærmere.

Andenæs gir uttrykk for at det for provokasjonstilfellene etter straffeloven § 228 ikke er et absolutt vilkår at den provoserende handling er rettet mot gjengjelderens.⁸⁸ Det er imidlertid avgjørende «om det består et slikt forhold mellom den krenkede og gjengjelderens, at det er naturlig for denne å gripe inn på den krenkedes vegne».⁸⁹

For den beslektede bestemmelsen til berettiget harme om nødverge i straffeloven § 48 er det antatt at man har samme nødvergerett ovenfor en overfallsmann som går til angrep på en tredjemann.⁹⁰ I disse tilfellene er det heller ingen krav til forholdet mellom gjengjelderens og den krenkede, gjengjelderens kan i nødvergetilfeller gripe inn selv om krenkede for ham er en helt ukjent person.⁹¹

---

⁸⁶ Andenæs (2004) s. 441

⁸⁷ Se kapittel 4 punkt 4.1

⁸⁸ Andenæs (2008) s. 79

⁸⁹ *ibid.* s. 79

⁹⁰ Andenæs (2004) s. 161

⁹¹ *ibid.* s. 161

Fra rettspraksis kan en sak for lagmannsretten fra 2013 være til hjelp for å belyse hvordan det stiller seg i saker med berettiget harme, hvor provokasjonen rettet seg mot en annen en gjengjelder. ⁹² Forholdet i saken var at tiltalte ved to anledninger hadde angrepet fornærmede med en skiftenøkkel. Foranledningen til dette var at fornærmede, som var i et forhold med tiltaltes nære venninne, hadde mishandlet henne flere ganger. Lagmannsretten drøftet om tiltalte hadde handlet i berettiget harme ved angrepene. Retten kom til at tiltalte ikke hadde befunnet seg i berettiget harme. Dette ble imidlertid begrunnet med at det var gått for lang tid fra mishandlingen til gjengjeldelsen fra tiltalte, at tiltalte handlet ut fra ønske om hevn og at forholdet ikke var situasjonsbetinget. At de provoserende handlingene ikke ble utført direkte mot tiltalte ble ikke nevnt.

Lagmannsrettens begrunnelse i denne saken indikerer at provokasjoner, selv om de ikke er rettet direkte mot gjerningsmannen, kan medføre at gjerningsmannen blir ansett å ha handlet i berettiget harme.

Det at straffritak etter straffeloven § 228 3. ledd kan finne sted i tilfeller hvor provokasjonen ikke er rettet mot gjerningsmannen, peker også på at det samme må gjelde for berettiget harme. Dette kommer ikke bare av at hensynene bak de to bestemmelsene er sammenfallende. ⁹³ For provokasjonstilfellene etter § 228 taler bestemmelsen om tilfeller hvor en gjerningsmann har «gjengjældt» en legemsfornærmelse eller æreskrenkelse. I § 56 b nr. 1 er det bare snakk om at gjerningsmannen må ha befunnet seg i «berettiget harme».

At man kan bli sinnsbeveget av en handling som ikke er direkte rettet mot ens person er vel uomtvistet. Det sinnet man føler, over for eksempel å se en som står seg nær bli krenket, kan nok i mange tilfeller også være berettiget.

---

⁹² LF-2013-109998

⁹³ Andenæs (2008) s. 75

7 Virkningen

Dersom straffelovens bestemmelse om berettiget harme kommer til anvendelse kan straffen som nevnt både settes ned under det lavmål som er angitt i bestemmelsen og til en annen straffart.

Hvor mye straffen blir satt ned eller om den blir satt til en annen straffart ser ut til å avhenge av en rekke faktorer.

Det er for det første mange forskjellige straffebud bestemmelsen kan anvendes på. Minstestrafen knyttet til de forskjellige straffebudene kan være helt ulike. Grov legemsbeskadigelse etter straffeloven § 231 har for eksempel minstestraft på 3 år, mens minstestrafen for drap etter § 233 er 8 år. En kan derfor gi en større strafferabatt for overtredelse av § 233 enn det som er mulig for § 231.

Hvor rimelig det var at gjerningsmannen handlet slik han gjorde vil også ha betydning for hvor mye strafferabatt som gis. Dette ser man allerede av de tilfellene hvor retten har kommet til at berettiget harme forelå, men på grunn av handlingens grovhet besluttet å bruke berettiget harme som et formildende moment innenfor den ordinære strafferammen i stedet for å gå under bestemmelsens minstestraft med hjemmel i § 56 nr. 1 b.

Særlig LA-2009-180907 er et godt eksempel på dette. Lagmannsretten sa seg i dommen enig med tiltalte, som hadde påberopt berettiget harme, i at momentet burde tillegges vekt, men tilføyde at handlingens svært brutale og alvorlige karakter ikke gir grunnlag for å gå under minstestrafen, og at omstendighetene derfor heller «vektlegges innenfor den ordinære strafferammen».

Med andre ord var tiltaltes handlinger så brutale at retten ikke mente å kunne sette ned straffen under minstestrafen i straffebudet, selv om regelen om berettiget harme var anvendelig.

Eksempler på hvor forskjellig utmålingen kan bli finnes i de avgjørelser som er behandlet i Kapittel 5.

I Rt. 1986 s. 54 for eksempel, ble tiltalte dømt til fengsel i 5 år.

I LA-2003-19998, hvor det var tre tiltalte, ble straffen satt til betinget fengsel i 3 år for den yngste av de tiltalte som var 15 år og 8 måneder på gjerningstidspunktet. De to andre, som var 17 år og 6 måneder og 19 år og 10 måneder på gjerningstidspunktet fikk henholdsvis betinget fengsel i 4 år og fengsel i 6 år hvorav 5 år ble gjort betinget.

Alle de tiltalte i disse to sakene ble dømt for drap jf. Straffeloven § 233.

Begge avgjørelsene er fra før lovendringen i straffeloven fra 2010, hvor minstestrafen etter § 233 ble høynet fra 6 til 8 år.⁹⁴

Med tanke på at minstestrafen da disse sakene ble avgjort var 6 år ser en at tiltalte i den første saken fikk strafferabatt på 1 år.

I den andre saken fikk to av de tiltalte strafferabatt på 3 og 2 år, og hele straffen ble gjort betinget. Den eldste av de tiltalte fikk ikke strafferabatt, men ble idømt minstestrafen straffebudet tillot og kun ett av de seks årene ble gjort ubetinget.

Selv om alle de tiltalte var dømt etter straffeloven § 233 var forholdene i de to sakene svært forskjellige, i tillegg til at alderen på de tiltalte spriket fra 15 til 44 år.

I LA-2003-19998 har retten ganske utførlige drøftinger når det gjelder straffeutmålingen for de tre tiltalte.

For den yngste av de tiltalte har retten anført at han var barnslig og umoden for alderen, og at han like etter drapet dro for å la seg pågripe, at han da umiddelbart erkjente å ha utført drapshandlingen og at hans forklaring bidro vesentlig til sakens oppklaring.

---

⁹⁴ Endringslov til straffeloven 1902, kapittel I

Retten vurderte det slik at et fengselsopphold kunne virke negativt på tiltalte, skape ytterligere angst og utrygghet for ham og i verste fall øke faren for alvorlige senskader på grunn av mishandlingen han hadde vært utsatt for.

De støttet seg på FNs barnekonvensjon og mente også at det ikke var behov for å reagere strengt ut fra individualpreventive grunner.

Oppsummeringen av de hensyn retten i LA-2003-19998 tok ved straffeutmålingen for den yngste av de tiltalte viser at retten, når den utmålte straff i saken, vurderte dette ut i fra en rekke momenter.

Også i Rt. 1986 s. 54 kommer det fram av utdraget fra lagmannsrettens dom at retten har tatt hensyn til andre sider ved saken enn kun den berettigede harmen, så som at tiltalte hadde en vanskelig barndom og at hun hadde utviklet betydelige karakteravvik på grunn av et vanskelig liv og alkoholmisbruk.

I likhet med straffeutmålingen innenfor den normale strafferammen er det nok, som Andenæs uttrykker det, «følelsen av hva som er en rimelig og rettferdig straff under hensyn både til grovheten av lovovertrедelsen og lovovertrедers personlige forhold» som til syvende og sist er avgjørende for utmålingen.⁹⁵

---

⁹⁵ Andenæs (2004) s. 77

8 Avslutning

Avhandlingen har forsøkt å vise at selv om bestemmelsen om berettiget harme ikke gir mye veiledning når det kommer til tolkningen av hvilke tilfeller som faller innenfor bestemmelsens virkeområde, har det i praksis utviklet seg momenter som kan være til hjelp i tolkningsprosessen.

Retten virker imidlertid forsiktig med å bruke generelle rettssetninger i sine begrunnelser når det kommer til vurderingen av berettiget harme. Det som iallfall er uttrykt ganske klart er kravet til proporsjonalitet, og at det enten bør dreie seg om en situasjonsavhengig hendelse eller en berettiget harme bygd opp over tid.

Det videre innhold av disse momentene er derimot ikke så lett tilgjengelig.

Grunnen til at retten er tilbakeholden med en videre presisering av innholdet i de rettssetningene som den har uttalt ligger antagelig nært opp til lovgivers begrunnelse for ikke å videreføre bestemmelsen om hvilke formål som skal vektlegges under straffeutmålingen. Det er en fare for at presisering vil føre til at enkelte tilfeller som burde falt innenfor bestemmelsens rekkevidde, kan falle utenfor.

Man sitter derfor igjen med at det må gjøres en konkret helhetsvurdering av om bestemmelsen skal komme til anvendelse i hvert enkelt tilfelle.

Det kan stilles spørsmål ved hvordan denne tilnæringsmåte virker i forhold til ønsket om fast og ensartet rettspraksis.

Innledningsvis i denne avhandlingen ble det vist til et enkelt søk på lovdata med søkeordet «berettiget harme» som ga 625 treff. At bestemmelsen regelmessig blir påberopt fremstår dermed som klart. Når bestemmelsen såpass ofte blir påberopt hadde det kanskje vært ønskelig med en nærmere presisering av dens innhold.

Momentene retten bygger på er spredt over mange avgjørelser. For å få en fullstendig oversikt er det derfor nødvendig å finkjemme rettsavgjørelsene på området etter relevante utta-

lelser. Ett og annet moment kommer frem i juridisk teori, men er i hovedsak overfladisk behandlet. Det er heller ikke, så vidt jeg har funnet, noen forfatter som har forsøkt å gi en fullstendig oversikt over alle momentene. De momentene som i det hele tatt er nevnt dukker opp spredt utover i litteraturen hos ulike forfattere.

Når stoffet er så vanskelig tilgjengelig kan det kanskje medføre at avgjørelser av om bestemmelsen er anvendelig i forskjellige saker blir fattet på et ufullstendig grunnlag. Dermed kan det oppstå en risiko for uensartet rettspraksis.

Bestemmelsen om berettiget harme er på den andre siden en bestemmelse som kan tenkes anvendt på en lang rekke forskjellige straffebud og omstendigheter innenfor disse. Det er mulig det ikke lar seg gjøre å utvikle momentene så presist at de forenkler tolkningen, samtidig som man unngår at noen tilfeller som i utgangspunktet bør omfattes faller utenfor.

Det som iallfall ville være til hjelp ved tolkningen av bestemmelsens anvendelsesområde hadde vært en grundigere behandling av regelen i juridisk teori. En sammenstilling av relevante momenter, hensyn og bevisbyrderegler med henvisning til relevante dommer hadde gjort det lettere og raskere for lovanvender å få oversikt over området.

Bestemmelsen er ført videre i nær samme form uten at det er ønsket noen realitetsendring i § 80 punkt e) i straffeloven av 2005.⁹⁶

---

⁹⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 471

9 Litteraturliste

9.1 Bøker

- Andenæs (2004)   Johs. Andenæs, Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, Alminnelig strafferett, 5. utgave, Oslo, 2004
- Andenæs (2008)   Johs. Andenæs og Kjell v. Andorsen, spesiell strafferett og formuesforbrytelsene, 1. utgave, Oslo, 2008
- Andorsen (1999)   Kjell V. Andorsen, Strafferettslig nødrett, 1. utgave, Oslo, 1999
- Bratholm/Matningsdal (2003)   Anders Bratholm og Magnus Matningsdal, Straffeloven Første Del, Almindelige Bestemmelser, 2. utgave, Oslo, 2003
- Eckhoff (2001)   Torstein Eckhoff og Jan E. Helgesen, Rettskildelære, 5. utgave, Oslo, 2001
- Hov (2010)   Jo Hov, Innføring i prosess, 1. utgave, Oslo, 2010

9.2 Lover

- 1814 Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de mai 1814 (grunnloven) av 17. Mai 1814
- 1842 Lov angaaende Forbrydelser (kriminalloven av 1842) av 20. august 1842
- 1902 Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10
- 1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981
- 1997 Lov om endringer i straffeloven m.v. (endringslov til straffeloven m.v.) av 17. januar 1997 nr. 11
- 2001 Lov om endringer i straffeloven og i enkelte andre lover (endringslov til straffeloven m.m.) av 15. juni 2001 nr. 64
- 2005 Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005 nr. 28
- 2010 Lov om endringer i straffeloven 1902 mv. (endringslov til straffeloven 1902) av 25. juni 2010 nr. 46

9.3 Rettspraksis

9.3.1 Høyesterett

Rt. 1939 s. 20

Rt. 1954 s. 821

Rt. 1980 s. 927

Rt. 1982 s. 87

Rt. 1983 s. 3

Rt. 1983 s. 1100

Rt. 1983 s. 1268 (Ludder dommen)

Rt. 1983 s. 1347

Rt. 1984 s. 744

Rt. 1985 s. 406

Rt. 1985 s. 437

Rt. 1986 s. 54

Rt. 1988 s. 599

Rt. 1988 s. 1214

Rt. 1989 s.999

Rt. 1990 s. 795

Rt. 1992 a. 833

Rt. 1992 s. 1248

Rt. 1998 s. 599

Rt. 2002 s. 1523

Rt. 2003 s. 1804

Rt. 2008 s. 1071

Rt. 2011 s. 274

9.3.2 Underrettspraksis

LB-2000-3741

LA-2003-19998

LH-2008-98333

LA-2009-180907

LA-2011-78965

LE-2012-77191

LB-2012-180905

LB-2013-34622

LF-2013-109998

LG-2013-211544

TLFOT-2005-121758

9.4 Forarbeider

Ot.prp.nr. 87 (2003-2004)	Om lov om endringer i straffeloven m.v.
Ot.prp. nr. 90 (2003-2004)	Om lov om straff (straffeloven)
Ot.prp.nr.8 (2007-2008)	Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv.
NOU 2006: 10	Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter
SKI 1925	Innstilling fra den av justisdepartementet 11. mai 1922 opnevnte komite til revisjon av straffeloven, første del, Oslo (1925)
Høringsdokument, 01.09.2005	Høringsnotat – ny straffelov: forslag til generelle regler om formildende og skjerpende omstendigheter i straffutmålingen, og om skjerping av reaksjonen for de alvorligste lovbruddene (domstolsbestemt prøveløslatelse)